

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Národohospodárska fakulta

Evidenčné číslo: 101003/B/2024/36145173627809796

**ANALÝZA SLABÝCH MIEST EKONOMÍK
AŠPIRUJÚCICH NA BUDÚCE ČLENSTVO V EÚ**

Bakalárska práca

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Národohospodárska fakulta

**ANALÝZA SLABÝCH MIEST EKONOMÍK
AŠPIRUJÚCICH NA BUDÚCE ČLENSTVO V EÚ**

Bakalárska práca

Študijný program: aplikovaná ekonómia

Študijný odbor: ekonómia a manažment

Školiace pracovisko: KHP NHF – Katedra hospodárskej politiky

Vedúci záverečnej práce: doc. Ing. Karol Morvay, PhD.

Bratislava 2024

Tomáš Šusták

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že záverečnú prácu som vypracoval samostatne, pod odborným vedením vedúceho bakalárskej práce, na základe vlastných vedomostí a informačných zdrojov uvedených v zozname bibliografie.

Dátum:

.....

PodĎakovanie

Touto formou by som rád vyjadril podĎakovanie môjmu vedúcemu záverečnej práce doc. Ing. Karolovi Morvayovi PhD. za odborné usmernenie, konzultácie, cenné rady a pripomienky pri písaní tejto bakalárskej práce.

ABSTRAKT

ŠUSTÁK, Tomáš: Analýza slabých miest ekonomík ašpirujúcich na budúce členstvo v EÚ. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Katedra hospodárskej politika. – Vedúci záverečnej práce: doc. Ing. Karol Morvay PhD. – Bratislava: NHF, 2024, 50 s.

Cieľom záverečnej práce je identifikovať slabé miesta vybraných ekonomík, ktoré v dnešnej dobe predstavujú ich bariéru vstupu do Európskej únie. Práca pozostáva z 3 hlavných kapitol, obsahuje 6 grafov a 12 tabuliek, z ktorých 8 je uvedených v prílohe. Prvá kapitola bola zameraná na definovanie základných princípov fungovania plánovaného hospodárstva, teoretické vymedzenie prístupov k transformácii, politike rozširovania EÚ a objasneniu transformačného vývoja vybraných krajín. Ďalšia kapitola sa venovala definovaniu hlavného cieľa a stanoveniu podporných čiastkových cieľov, pričom sú tu uvedené aj rôzne vedecké metódy, využité pri výskume. Tretia kapitola sa venovala konkrétnym výsledkom práce, ktoré vychádzali zo stanovených cieľov. Výsledkom riešenia danej problematiky bolo definovanie bariér brániacich vybraným krajinám vstúpiť do Európskej únie, preskúmanie vzťahu efektívnosti vlády a ekonomickej úrovne a zhodnotenie konvergenzie vybraných krajín ku krajinám EU15 a bývalým socialistickým krajinám, ktoré vstúpili do Európskej únie.

Kľúčové slová: plánované hospodárstvo, transformačný proces, politika rozširovania, Európska únia, západný Balkán, Ukrajina

ABSTRACT

ŠUSTÁK, Tomáš: Analysis of weaknesses in economies aspiring to future EU membership - University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy; Department of Economic Policy. Ing. Karol Morvay PhD. - Bratislava: NHF, 2024, 50 p.

The aim of the final thesis is to identify the weaknesses of the selected economies, which currently represent a barrier to their accession to the European Union. The thesis consists of 3 main chapters, contains 6 graphs and 12 tables, 8 of which are presented in the appendix. The first chapter was aimed at defining the basic principles of the functioning of a planned economy, theoretical definition of approaches to transformation, EU enlargement policy and clarification of the transformation development of the selected countries. The next chapter was devoted to defining the main objective and setting the supporting sub-objectives, while the different scientific methods used in the research are also presented here. The third chapter was devoted to the specific results of the thesis, which were based on the given objectives. As a result of addressing the given issue, the barriers preventing the selected countries from joining the European Union were defined, the relationship between government efficiency and economic level was examined and the convergence of the selected countries to the EU15 and former socialist countries that joined the European Union was assessed.

Key words: planned economy, transition process, enlargement policy, European Union, Western Balkans, Ukraine

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA A V ZAHRANIČÍ.....	9
1.1 Teoretický rámec transformácie.....	9
1.2 Rozširovanie Európskej únie	12
1.2.1 Politika rozširovania	12
1.2.2 Podmienky vstupu do EÚ	14
1.2.4 Nástroje predvstupovej pomoci.....	15
1.3 Transformačný proces vybraných ekonomík.....	16
1.3.1 Transformácia Ukrajiny.....	17
13.1.1 Reformy počas vlády L. Kravčuka (1991-94).....	17
1.3.1.2 Reformy počas vlády L. Kučmu (1994-98;1999-04)	18
1.3.1.3 Reformy počas vlády V.A. Juščenka (2004-09).....	20
1.3.2 Transformácia krajín západného Balkánu	21
1.3.2.1 Transformačný vývoj v Srbsku a Čiernej Hore	21
1.3.2.2 Transformačný vývoj v Severnom Macedónsku	23
2 CIEĽ PRÁCE, METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA	25
3 VÝSLEDKY PRÁCE A DISKUSIA.....	26
3.1 Vývoj makroekonomických ukazovateľov vybraných krajín	27
3.1.1 Ukrajina	27
3.1.2 Srbsko	29
3.1.3 Čierna Hora	30
3.1.4 Severné Macedónsko	31
3.2 Bariéry vstupu vybraných krajín do Európskej únie	32
3.3 Vzťah medzi kvalitou inštitúcií a ekonomickou úrovňou	40
3.4 Konvergencia ekonomickej výkonnosti vybraných krajín	43
ZÁVER.....	46
BIBLIOGRAFIA.....	47
PRÍLOHY	51

ÚVOD

Americký filozof a ekonóm Francis Fukuyama napísal v roku 1989 esej s názvom „*Koniec dejín?*“ (Fukuyama, 1989). V tejto eseji vidí víťazstvo západnej liberálnej demokracie nad socializmom ako dosiahnutie bodu, v ktorom sa ľudstvo nemá kam ďalej ideologicky vyvíjať, teda nastal obrazný koniec dejín. Výhru Spojených štátov v studenej vojne považuje za praktický príklad toho, že liberálna demokracia, v spojení s trhovou riadenou ekonomikou, predstavuje najlepšiu formu riadenia

Zatiaľ čo Fukuyama uvažoval o pomyselnom konci dejín, krajiny strednej a východnej Európy práve otvárali novú kapitolu tých svojich. Koniec hegemonie Sovietskeho zväzu vytvoril pre ekonomiky v tejto oblasti neopakovateľnú príležitosť. Začal sa transformačný proces z centrálne plánovaného hospodárstva na trhovú ekonomiku.

Bakalárska práca sa bude venovať práve obdobiu transformácie. Preskúmajeme transformačný proces Ukrajiny a krajín západného Balkánu, konkrétne Srbska, Čiernej Hory a Severného Macedónska. Tieto krajiny sme zvolili najmä pre fakt, že západný Balkán je horúcim kandidátom potenciálneho rozširovania EÚ a Ukrajina sa v posledných rokoch výrazne približuje k Európskej únii a jasne ukazuje svoju ambíciu geopoliticky patriť na západ.

Uvedené krajiny sú však charakteristické tým, že uviazli v pasci spontánnej transformácie, čo im bráni úspešne sa integrovať do štruktúr Európskej únie. V prvej kapitole preto definujeme teoretické východiská transformácie, podmienky vstupu krajiny do EÚ a objasníme si vývoj vybraných krajín od pádu „železnej opony“.

Primárnym cieľom nášho výskumu je zistiť konkrétne bariéry, ktoré bránia vybraným krajinám v úspešnej európskej integrácii. Závety výskumu podporíme analýzou dát, na ktorú využijeme rôzne výskumné metódy.

1 SÚČASNÝ STAV RIEŠENEJ PROBLEMATIKY DOMA A V ZAHRANIČÍ

Dvadsiate storočie predstavuje obdobie zásadných spoločenských, politických, a v neposlednom rade aj ekonomických udalostí, ktoré dodnes ovplyvňujú globálne dianie a hospodárstvo. Z pohľadu ekonomickej vedy je pre toto obdobie pozoruhodný desaťročia trvajúci súboj medzi kapitalistickým a socialistickým spôsobom riadenia hospodárstva. Rovnako fascinujúcim je aj obdobie konca bipolárneho sveta, a síce transformácie socialistických ekonomík na trhové hospodárstva.

Vznik a zánik centrálne riadených ekonomík patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie udalosti dvadsiateho storočia. Plánované hospodárstvo, vychádzajúce v krajinách bývalého východného bloku z filozofického učenia Karla Marxa, bolo od počiatku postavené na nesprávnych intelektuálnych základoch. Teórie podporujúce tento štýl fungovania ekonomiky totiž nevhodne vyhodnocujú náklady a prínosy riadiacej role trhov a súčasne v značnej miere nadhodnocujú riadiacu schopnosť hierarchických organizačných štruktúr. (Roland, 2004)

1.1 Teoretický rámec transformácie

Centrálne riadené hospodárstvo predstavovalo ponukovo obmedzený ekonomický systém. Na trhu statkov a služieb neexistoval prirodzený mechanizmus, ktorý by vyrovnával ponuku s dopytom a vytváral ekvilibrium. Podniky nedokázali efektívne reflektovať spotrebiteľské správanie.

Hlavným pilierom výroby boli 5 ročné plány, ktoré síce boli vytvárané na základe plánových ukazovateľov, nedokázali však dostatočne reagovať na zmeny v dopyte. Išlo o výrazne rigidný systém riadenia, ktorý po rokoch fungovania prispel k priepastným rozdielom v životnej úrovni kapitalistických a socialistických krajín.

Jeden z prvých štátnikov východného bloku, ktorí verejne hovoril o potrebe zmeny v systéme socialistického zriadenia bol generálny tajomník ÚV KSSZ Michail S. Gorbačov. Vo svojej publikácii o prestavbe (Gorbačov, 1987) jasne vyjadruje potrebu radikálnej zmeny štruktúry národného hospodárstva a prestavby systému riadenia ekonomiky.

Ekonomická reforma predložená na zasadnutí UV KSSZ v júni 1987 zahŕňa: *prechod podnikov na úplný chozrasčot, prestavbu centralizovaného riadenia, zmeny v plánovaní, reformu cenotvorby, finančného a úverového mechanizmu, zmenu zahraničných ekonomických vzťahov, utvorenie nových organizačných štruktúr riadenia, všestranný rozvoj demokratických základov riadenia a rozsiahle uplatňovanie zásad samosprávy.*

Za východiskový bod prestavby považuje Gorbačov základný článok ekonomiky, a síce podnik. Na podnikovej úrovni totiž podľa neho prebiehajú rozhodujúce ekonomické procesy. Pri tejto problematike sa skloňuje prechod podnikov na úplný chozrasčot, teda metódu hospodárenia firiem špecifickú pre trhovú ekonomiku.

Mechanizmus hospodárenia podniku v centrálne riadenej ekonomike stál na získavaní zdrojov podľa plánových ukazovateľov. Po zavedení Zákona o štátnom podniku (združení) mal podnik sám rozhodnúť, na základe reálnych spoločenských potrieb, o pláne výroby a realizácii produkcie. Za primárny determinant úspešnosti plánu sa považovala úroveň ziskovosti, teda porovnanie nákladov a tržieb ocenených v peňažnej hodnote. Týmto spôsobom mala byť dosiahnutá čo najvyššia rentabilita výroby.

Tento štýl riadenia mal priniesť do socialistickej ekonomiky koncept snahy o maximalizáciu zisku a s ním spojené ekonomické súťaženie podnikových subjektov. Príjmy pracovníkov mali úzko súvisieť s konečným výsledkom hospodárenia podniku. Odmeňovanie zamestnancov nezávisle od ich výkonu totiž podporovalo priemernú, častokrát priam nedostatočnú kvalitu práce.

Prestavba tiež úzko súvisela s otázkami vedecko-technického pokroku. Nový spôsob hospodárenia bol navrhnutý tak, aby poskytoval plnú podporu odvetviám, ktoré sú na čele inovácii a výskumu nových technológií. S tým súviselo aj prehodnotenie investičnej politiky. Stará koncepcia uplatňovala líniu výstavby stále nových podnikov, čo pohlcovalo nemalé finančné prostriedky a jestvujúce podniky zostávali na pôvodnej technickej úrovni, či dokonca zaostávali.

V realite nie je možné meniť systém riadenia ekonomiky zo dňa na deň. Napriek revolučným myšlienkam, išlo stále len o čiastkové reformy centrálne riadeného hospodárstva. O úplnej ekonomickej slobode jednotlivca, či prejdení na trhovú hospodárstvo sa pri prestavbe nedá uvažovať. Neskoré načasovanie ekonomických reforiem, spoločenský tlak a celková nespokojnosť v krajinách východného bloku, mali za následok, že komunistické strany jednotlivých štátov si nedokázali udržať ústrednú pozíciu a stratili svoj mocenský vplyv. Centrálne plánovanie prehralo boj s trhovými ekonomikami a dospelo k prahu absolútnej ekonomickej transformácie.

K. Morvay (Morvay, 2005) definuje ciele transformácie zlúčením definícií J. Švejnara (Švejnar, 2002) a I. Okáliho (Okáli, 1999) takto: po prvé, je potrebné vytvorenie funkčného trhového mechanizmu, po druhé, zaručiť schopnosť generovať udržateľný ekonomický rast, po tretie, odstrániť deformácie a disefekty socialistickeho riadenia, čo následne umožní rovnocennosť interakcií s vyspelejšími trhovými ekonomikami.

Ako uvádza K. Z. Poznanski (Poznanski, 1999) vo svojom článku, v počiatkoch tranzície prevládal liberálny prístup. Išlo o logické vyústenie dlhoročného súperenia liberalizmu a socializmu. Z liberálnych prístupov môžeme vidieť dva hlavné teoretické prúdy, ktorými sú neoklasický a evolučný prístup. Napriek tomu, že obe teórie sú v podmnožine liberálneho prístupu, v mnohých pohľadoch sa líšia.

Rozdiely sa objavujú už pri otázke počiatočného stavu transformujúcich sa ekonomík. Neoklasický pohľad považuje za východiskový bod ekonomiku v troskách, rozvrátenú komunistickým systémom. Ekonomiky čelia problému neexistujúceho trhu s vysokou mierou chaosu. Evolučný prístup je v pohľade na východiskový bod zmierlivejší. Podľa tejto teórie sú transformujúce sa ekonomiky výrazne slabé, no disponujú schopnosťou dosahovať ekonomický rast. Nepopierajú v nich určitú formu trhu, avšak v tejto oblasti vidia výrazné deformácie. Celkový systém považujú za čiastočne fragmentovaný.

Pre neoklasických ekonómov zahŕňala transformácia takmer okamžitý návrat trhov, ktoré vyplnia vákuum po stiahnutí štátu. Proces má byť hnaný prirodzenými ľudskými vlastnosťami ako ziskuchtivosť, túžba prosperovať, či budovanie lepšej budúcnosti. Evoluční teoretici považujú tranzíciu za dlhotrvajúci proces, v ktorom trh nenahrádza úlohu štátu, naopak oba subjekty sú reformované a navzájom sa dopĺňajú.

Dôležitým rozdielom je aj podoba konečného systému. Neoklasici vidia ako finálny výstup transformácie bežný kapitalistický systém, teda trhy sa správajú rovnako ako v krajinách s už zabehnutým trhovým hospodárstvom. Z evolučného pohľadu sú teoretici presvedčení, že deformácie spôsobené marxistickou ideológiou sú natoľko silné, že spôsobia vznik unikátnych foriem kapitalizmu.

Kazimierz Z. Poznanski uvádza aj ďalšiu koncepciu transformácie, ktorou je etatistický prístup. Etatizmus považuje za východiskový stav nedokonalú, narušenú, pozíciu štátu, pričom reformy majú byť zamerané na zlepšenie jeho pôsobenia a vplyvu. Táto koncepcia smeruje ku finálnemu systému, v ktorom štát ovláda trhovú mechanizmus.

Zatiaľ čo Poznanski etatizmu neprikladá väčší význam, K. Morvay (Morvay, 2005) uvádza, že o tomto názore je možné viesť polemiku. Práve prvky etatizmu sa totiž v rôznych obmenách opakovane objavujú v rétorike politických strán. Na politickej scéne transformujúcich sa štátov, často neštandardnej, dokázali tieto strany získať nezanedbateľnú podporu.

1.2 Rozširovanie Európskej únie

Politické a ekonomické zmeny na prelome 80. a 90. rokov otvorili nové možnosti medzinárodnej spolupráce. Zdvihnutie pomyselnéj železnej opony, oddeľujúcej západný civilizačný okruh od toho východného, vytvorilo priestor pre rozširovanie Európskej únie. Krajiny strednej a východnej Európy prejavili jednoznačný záujem o členstvo v tomto zoskupení. Nakoniec, boli to práve krajiny EÚ, ktoré disponovali v danom období najväčšou hospodárskou silou na európskom svetadieli.

Ako píše P. Fiala a M. Pitrová vo svojej publikácii (Fiala & Pitrová, 2009), Európska únia predstavuje špecifický útvar, v odbornej literatúre nazývaný aj systém „sui generis“, teda v preklade systém svojho druhu. Ide o vyjadrenie faktu, že EÚ nie je z právneho hľadiska medzinárodnou organizáciou, či federatívnym alebo konfederatívnym štátnym útvarom. Jej existencia je viazaná na zmluvné dokumenty a zároveň má otvorený a premenlivý charakter. O premenlivosti únie svedčí, že neustále mení rozsah v horizontálnom (rozširovanie EÚ o ďalšie krajiny) ako aj vertikálnom smere (vzťahy medzi európskymi inštitúciami a členskými krajinami).

1.2.1 Politika rozširovania

J. Vidová (Vidová, 2022) definuje politiku rozširovania nasledovne: „*Politika rozširovania EÚ je kriteriálne a etapovite determinovaný proces prijímania štátov, dobrovoľne sa uchádzajúcich o členstvo v Európskej únii. Jeho zložitost' a individualita sú dané aktuálne dosahovanou hĺbkou integrácie v EÚ, ako aj ekonomickou a politickou vyspelosťou kandidujúcej krajiny.*“

Rozširovanie je dynamický proces, v rámci ktorého pristupujú kandidátske krajiny k Európskej únii po splnení politických a ekonomických podmienok. K šiestim zakladajúcim partnerom EÚ (Belgicko, Holandsko, Luxembursko, Francúzsko, Nemecko a Taliansko) sa postupne pridávali, vo viacerých integračných vlnách, ďalšie krajiny.

Tabuľka 1 Chronologicky zoradené rozširovanie EÚ

ROK	KRAJINA
1973	Dánsko, Írsko, Spojené kráľovstvo
1981	Grécko
1986	Portugalsko, Španielsko
1995	Fínsko, Rakúsko, Švédsko
2004	Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko, Slovinsko
2007	Bulharsko, Rumunsko
2013	Chorvátsko

Zdroj: (EURACTIV, 2019), Vlastné spracovanie

Cieľom politiky rozširovania je vytvoriť podmienky pre dosiahnutie trvalo udržateľného mieru a ekonomickej prosperity. Rozširovanie patrí medzi najúčinnnejšie politické nástroje EÚ v oblastiach so strategickým záujmom, ako napríklad stabilita, bezpečnosť a predchádzanie konfliktom v Európe. (Vidová, 2022)

Proces rozširovania EÚ je jasne popísaný v Zmluve o Európskej únii (Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2020). Proces prijatia novej krajiny sa začína podaním formálnej žiadosti. Tú predloží uchádzajúca sa krajina Rade EÚ. Krajina musí zároveň spĺňať kritériá na prijatie, uvedené v článku 2 a článku 49 Zmluvy o Európskej únii. Rada EÚ informuje o žiadosti príslušné inštitúcie, teda Európsky parlament, Európsku komisiu a národné parlamenty. Európska komisia následne vydá, po konzultácii s Radou EÚ, k žiadosti kladné alebo záporné stanovisko. Ak je stanovisko Komisie priaznivé, Rada EÚ udelí krajine štatút kandidátskej krajiny.

Rokovania o pristúpení novej krajiny do EÚ sa začínajú po tom, ako Rada vydá jednomyselné rozhodnutie. Princíp jednomyselnosti je v tomto prípade obzvlášť dôležitý, keďže ide o pravidlo hlasovania, podľa ktorého musia všetky členské štáty dospieť k rovnakému záveru. Rokovania sa uskutočňujú na medzivládnych konferenciách medzi krajinami EÚ a kandidátskou krajinou.

Súbor právnych predpisov, inak nazývaný aj Acquis, musí kandidátska krajina čo najskôr implementovať do svojho legislatívneho systému. Acquis je v súčasnosti rozdelený do 35 oblastí („kapitol“), pokrývajúcich najdôležitejšie politiky EÚ. Rada EÚ stanovuje kritériá a referenčné hodnoty, ktoré musí kandidátska krajina splniť, aby boli rokovania o konkrétnej kapitole ukončené. Kapitolu je možné uzatvoriť aj predbežne, v prípade, že krajina acquis v danej oblasti už implementovala. V konečných fázach predvstupových rokovaní strany tiež diskutujú o tom, či (a ako) je možné niektoré pravidlá zavádzať postupne, aby mala pristupujúca krajina, ako aj členské štáty, čas na prispôbenie.

Keď sú ukončené prístupové rokovania o všetkých oblastiach politiky a Európska únia uzná, že je, v zmysle absorpčnej kapacity, pripravená na rozšírenie, vypracuje sa zmluva o pristúpení. Zmluvu musí jednomyselne schváliť Rada, pričom je potrebný aj súhlas Európskeho parlamentu. Následne ju môžu podpísať všetky členské štáty EÚ a kandidátska krajina. Zmluvné strany ju napokon ratifikujú v súlade s vlastnými ústavnými predpismi.

Tabuľka 2 Jednotlivé kapitoly Acquis

Kapitola	
1. Voľný pohyb tovarov a služieb	19. Sociálna politika a zamestnanosť
2. Voľný pohyb pracovných síl	20. Politika v oblasti podnikania a priemyslu
3. Právo usadiť sa a sloboda poskytovať služby	21. Transeurópske siete
4. Voľný pohyb kapitálu	22. Regionálna politika a koordinácia štrukturálnych nástrojov
5. Verejné obstarávanie	23. Súdnictvo a základné práva
6. Obchodné právo	24. Spravodlivosť, sloboda a bezpečnosť
7. Právo duševného vlastníctva	25. Veda a výskum
8. Politika hospodárskej súťaže	26. Vzdelávanie a kultúra
9. Finančné služby	27. Prostredie
10. Inormačná spoločnosť a médiá	28. Ochrana spotrebiteľa a zdravia
11. Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka	29. Colná únia
12. Bezpečnosť potravín, veterinárna a fotosanitárna po	30. Vonkajšie vzťahy
13. Rybolov	31. Zahraničná, bezpečnostná a obranná politika
14. Dopravná politika	32. Finančná kontrola
15. Energie	33. Finančné a rozpočtové ustanovenia
16. Dane	34. Inštitúcie
17. Hospodárska a menová politika	35. Iné oblasti (oblasti, ktoré nepokrýva žiadná iná kapitola)
18. Štatistika	

Zdroj: (Európska komisia, 2012), Vlastné spracovanie

Pričleňovanie krajín Európy si vyžiadalo vytvorenie rôznych mechanizmov, nástrojov a procedúr, ktoré majú napomáhať kandidátskej krajine s priblížením sa k európskemu právnemu a inštitucionálnemu rámcu. Ako príklad môžeme uviesť uzatváranie asociačných dohôd, poskytovanie prostriedkov prostredníctvom nástroja predvstupovej pomoci (IPA), či vedenie štruktúrovaného dialógu, ktorým môže kandidátska krajina ovplyvňovať proces rozširovania.

Momentálne sa vedie štruktúrovaný dialóg medzi inštitúciami EÚ a deviatimi európskymi krajinami. Týmito krajinami sú Albánsko, Bosna a Hercegovina, Gruzínsko, Moldavsko, Čierna Hora, Severné Macedónsko, Srbsko, Turecko a Ukrajina, pričom za potenciálneho kandidáta považuje EÚ aj Kosovo.

1.2.2 Podmienky vstupu do EÚ

Na základe článku 2 a článku 49 Zmluvy o Európskej únii (Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2020) môže o členstvo požiadať každá krajina ktorá:

1. Je európskym štátom.
2. Rešpektuje a zároveň sa hlási k hlavným hodnotám, na ktorých stojí EÚ. Medzi tieto hodnoty patrí úcta k ľudskej dôstojnosti, uznávanie základných ľudských práv, demokracia, sloboda jednotlivca, rovnosť, právny štát, solidarita, rešpektovania pluralizmu v spoločnosti, nediskriminácia a tolerancia.

3. Musí spĺňať kritéria oprávnenosti (kodanské kritériá). Štát, ktorý napĺňa kodanské kritériá, by mal disponovať fungujúcim trhovým hospodárstvom a schopnosťou zvládať hospodársku súťaž, ako aj čeliť trhovým silám EÚ.

Ďalej by mala byť krajina schopná prevziať a účinne vykonávať povinnosti plynúce z členstva, najmä v oblasti cieľov politickej, hospodárskej a menovej únie. V neposlednom rade by mala spĺňať kritérium stabilných inštitúcií, zaručujúcich fungovanie demokracie, právneho štátu, dodržiavanie ľudských práv a ochrany menšín. .

4. Kandidátska krajina musí byť schopná uplatňovať právo EÚ a musí zabezpečiť transponovanie práva EÚ (Acquis) do vnútroštátnych právnych predpisov, prostredníctvom vhodných správnych a súdnych štruktúr.

Kapitola Acquis zaoberajúcu sa hospodárskou a menovou politikou obsahuje osobitné pravidlá, ako napríklad nezávislosť centrálnej banky od vládnej moci, zákaz priameho financovania verejného sektora centrálnou bankou, či zákaz privilegovaného prístupu verejného sektora k finančným inštitúciám. (Európska komisia, 2012)

1.2.4 Nástroje predvstupovej pomoci

Splnenie podmienok a uskutočnenie potrebných reforiem, spojených s implementáciou Acquis, predstavuje pre kandidátsku krajinu finančne náročný proces. Na pomoc kandidátskym krajinám sa preto vyčlenili financie, v podobe zavedenia Nástroja predvstupovej pomoci IPA. Tento nástroj poskytuje cieľnú finančnú pomoc, ako prostriedok štrukturálnej politiky. Pôvodne sa pomoc poskytovala v podobe programov PHARE, ISPA, SAPARD a CARDS, no od roku 2007 sa zjednotili do nástroja IPA.

Európska komisia zostavuje pre IPA viacročný finančný rámec. Tento rámec má slúžiť na poskytovanie informácií ohľadom rozdelenia finančných prostriedkov podľa jednotlivých krajín. Predvstupové fondy EÚ možno vnímať ako investíciu do samotnej Európskej únie, keďže slúžia na podporu potrebných politických a hospodárskych reforiem potenciálnych členov.

Vo všeobecnosti vieme definovať pomoc IPA v piatich kategóriách:

1. Prechodná pomoc a budovanie inštitúcií
2. Cezhraničná spolupráca (s členmi EÚ a ostatnými kandidátskymi krajinami čerpajúcimi predvstupovú pomoc)

3. Regionálny rozvoj
4. Ľudské zdroje (budovanie ľudského kapitálu a sociálna inklúzia)
5. Rozvoj vidieka (Vidová, 2022)

Na obdobie viacročného finančného rámca 2021 – 2027 bol nariadením EÚ 2021/1529 zriadený nástroj predvstupovej pomoci (IPA III). Ako sa uvádza v nariadení (Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2021), všeobecným cieľom nástroja IPA III je vykonávanie právnych, inštitucionálnych, správnych, sociálnych a hospodárskych reforiem. Definovaných je však aj viacero špecifických cieľov. Ide napríklad o posilnenie právneho štátu, účinnosti verejnej správy, či zlepšenie zavádzania štrukturálnych reforiem. IPA III obsahuje aj 20 tematických priorít venujúcich sa od rodovej rovnosti až po inteligentnú dopravu a bezpečné dodávky vody a potravín. Rozpočet tohto programu bol vyčíslený na 14,162 miliardy, pričom finančné prostriedky sa môžu použiť na prípravu, monitorovanie, kontroly, audity a výsledné hodnotenia.

Nástroj predvstupovej pomoci IPA III sa vzťahuje na Albánsku republiku, Bosnu a Hercegovinu, Island, Čiernu Horu, Severomacedónsku republiku, Srbskú republiku a Tureckú republiku.

1.3 Transformačný proces vybraných ekonomík

Od počiatku transformácie na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia, prešli viac ako 3 desaťročia. S odstupom času môžeme konštatovať, že niektorým krajinám sa prechod od socialistického štýlu riadenia na kapitalizmus úspešne podaril a dnes sú z týchto krajín rozvinuté a dobre fungujúce trhovú ekonomiky.

Existujú však príklady krajín, ktoré v priebehu transformačného procesu uviazli a vytvorili sa v nich bariéry, neumožňujúce ďalší výraznejší rozvoj, či naplnenie integračných ambícií na európskej úrovni. Napriek tomu, že ekonomiky so zaostávajúcou transformáciou majú množstvo problémov spoločných, každá z nich má za sebou svoju vlastnú, jedinečnú, cestu transformácie.

V nasledujúcej kapitole sa pozrieme čo ovplyvňovalo prechod z plánovaného hospodárstva v krajinách západného Balkánu a v nástupníckej krajine Sovietskeho zväzu, Ukrajine.

1.3.1 Transformácia Ukrajiny

B. Dallango a S. Rosefield (Dallango & Rosefield, 2016) datujú počiatok transformačného procesu v Ukrajine od 7. februára 1990. V tento deň sa Komunistická strana Sovietskeho zväzu oficiálne vzdala svojho monopolu v politickom prostredí a umožnila vytvorenie názorovej opozície v rámci zväzových parlamentov. Ukrajinský parlament následne 16. júla 1990 vyhlásil nezávislosť. Napriek tomu, že nešlo o formálne odlúčenie od Sovietskeho zväzu, vyhlásenie nezávislosti bolo pevne postavené na národnom sebaurčení, politickej a ekonomickej autonómii a v neposlednom rade aj zavedení demokratického zriadenia.

Neúspech štátneho prevratu proti M. Gorbačovovi v auguste 1991 výrazne oslabil kredibilitu sovietskej moci. Tento stav okamžite využil ukrajinský parlament, ktorý 5 dní po prevrate prijal Zákon o nezávislosti, ktorým oficiálne vyhlásil Ukrajinu za nezávislý štát, stojaci na demokratických základoch.

K oficiálnemu odtrhnutiu Ukrajiny od Sovietskeho zväzu došlo po referende a voľbe prezidenta, v ktorom viac ako 90% ukrajinského elektorátu vyjadrilo podporu Zákonu o nezávislosti a taktiež zvolilo prvého prezidenta, bývalého prvého tajomníka ukrajinskej KSSZ, Leonida Kravčuka.

13.1.1 Reformy počas vlády L. Kravčuka (1991-94)

Kravčuk po svojom zvolení jasne odmietol komunistický autoritarizmus a prejavil vôľu budovať demokratickú spoločnosť. V ekonomickej oblasti vyjadril potrebu upustiť od centrálne plánovaného riadenia, teda zrušiť garantovaný štátny výkup tovarov, reguláciu cien, ako aj štátny monopol v oblasti vlastníctva výrobných faktorov, bankovom sektore a financiách. Kravčuk uvoľnil trh práce, kapitálu, pôdy a finančných aktív. Taktiež boli počas jeho vlády zavedené kroky k liberalizácii zahraničného obchodu. Išlo napríklad o úplné uvoľnenie importu a exportu, odstránenie kontroly nad devízovým kurzom, či podpora priamych zahraničných investícií.

Po opustení plánovaného hospodárstva čelila Ukrajina dvom kľúčovým problémom. Prvý sa vyskytol na dopytovej strane. Bolo potrebné vytvoriť nové mechanizmy, ktoré by dostali do popredia vplyv spotrebiteľského dopytu, miesto plánov a príkazov štátneho aparátu. Zrušenie plánovacích mechanizmov, štátneho výkupu a vysokých odvodov pre podniky, spôsobilo, že štát prestal disponovať nástrojmi, ktorými by dokázal podnietiť manažérov podnikov k reakcii na spotrebiteľský dopyt. Druhý problém bol na strane

ponuky. Vedenie podnikov sa ocitlo v absolútnom chaose. Štát síce povolil aby sa podniky orientovali na maximalizáciu zisku, no nebol k tomuto detailu vytvorený dostatočný právny rámec. Ako príklad možno uviesť, že manažment bol nútení fungovať bez jasne definovaných vlastníckych práv, pričom vymožitelnosť zmluvných dohôd taktiež nebola legislatívne podchytená. Na strane ponuky tiež chýbali dostatočne skúsení manažéri, ktorí by vedeli nahradit' produkty sovietskej éry a naplniť tak stále rastúci dopyt po nových tovaroch.

A. Aslund a S. Djankov (Aslund & Djankov, 2014) zhodnotili, že Kravčukova vláda mala len veľmi malý záujem na skutočnom reformovaní ekonomiky krajiny. Reformy v krajine stagnovali z viacerých dôvodov. Počas Kravčukovej vlády sa udržala pri moci väčšina funkcionárov z bývalej, sovietskej, éry. Bola to teda bývalá komunistická elita, ktorá rozhodovala o prijímaní, respektíve neprijímaní reforiem. Stará nomenklatúra sa v najvyšších pozíciách snažila čo najviac oddiaľovať ekonomickú liberalizáciu, aby získala čas na akumuláciu moci a kapitálu, a následne gradualistickou metódou transformácie upravovať podmienky tak, aby boli čo najpriaznivejšie práve pre nich.

Kravčukova vláda tvrdila, že postupné zavádzanie reforiem uskutočňuje pre ochranu obyvateľov Ukrajiny od sociálnych nákladov tzv. „šokovej terapie“. Z dnešného pohľadu je však jasné, že sociálne náklady sú oveľa vyššie v krajinách, ktoré sa rozhodli pre postupnú transformáciu, ako v krajinách, ktoré uskutočnili najdôležitejšie reformy v krátkom období.

1.3.1.2 Reformy počas vlády L. Kučmu (1994-98;1999-04)

V roku 1993 sa Leonid Kučma, ešte ako premiér v Kravčukovej administratíve, zúčastnil v Spojených štátoch na rokovaní s Medzinárodným menovým fondom (MMF). Na tomto rokovaní sa zaviazal k programu MMF, ktorý cielil na realizáciu reforiem a stabilizačnú politiku.

Po zvolení do prezidentského úradu sa Kučma, spoločne s novým tímom ekonomických poradcov, pustil do realizácie prvého dohovoru spomínaného programu MMF. V prvom dohovore boli definované opatrenia ako deregulácia obchodu, cien a trhových operácií, ale aj prípravy na rozsiahlejší proces privatizácie. O pozitívnom vplyve zavedenia týchto opatrení svedčí aj Transition Performance Index (TPI), ktorý zaznamenal v tomto období výrazný nárast.

V rovnakom čase došlo aj k zníženiu deficitu štátneho rozpočtu z 5 % HDP v roku 1994 na 3 % v roku 1996. Obmedzenie monetárnej expanzie zo strany Národnej banky Ukrajiny docielilo zníženie inflácie z viac ako 10 000 % v roku 1993 na 182 % v roku 1995. Pokles inflácie umožnil plnohodnotné zavedenie novej konvertibilnej meny v septembri 1996, s čím boli spojené aj kroky k liberalizácii devízového trhu. Celkový úspech zavedenia Ukrajinskej hrivny demonštruje fakt, že mena si po zavedení udržala svoju hodnotu a nečelila rôznym špekulatívnym útokom.

Napriek tomu, že išlo o významné reformy, nedokázali priniesť výraznejšie hospodárske oživenie. Pokles hrubého domáceho produktu sa síce spomalil, no stále klesal 9,9 % v roku 1996 a 3,2 % v roku 1997.

Ako ďalej píše Dallango a Rosefield (Dallang & Rosefield, 2016), privatizácia počas Kučmovej administratívy začala vážnejšie prebiehať od roku 1995, pričom najviac sa privatizovalo až po roku 2000. Výsledky privatizácie neboli z hľadiska príjmov štátneho rozpočtu príliš pozitívne. Kumulatívne príjmy z privatizácie v pomere k HPD dosiahli do roku 2000 tri percentá, čo je asi jedna tretina priemerných príjmov z privatizácie v ostatných post sovietskych krajinách.

Ukrajina uviazla v pasci spontánnej privatizácie. Kontrola nad podnikmi bola prevedená na takzvaných „červených riaditeľov“, teda bývalý socialistický manažment, pričom nedošlo k riadnemu privatizačnému procesu. Išlo prevažne o ľudí, blízkych novej vládnej garnitúre, z ktorých sa neskôr sformovali oligarchické štruktúry.

Keďže štátne podniky neprešli privatizáciou, nebol podporený vznik novej kapitálotvornej vrstvy podnikateľov. Častokrát tak dochádzalo k tomu, že „červení riaditelia“ miesto toho aby sa snažili maximalizovať zisk podniku, maximalizovali príjem svojej renty rôznymi machináciami a tunelovaním podnikov.

Formovanie novej oligarchickej štruktúry, ktorá mala výrazný vplyv na Kučmu, bolo jedným z dôvodov ukončenie reformnej vlny v prvých rokoch jeho administratívy. Kučma bol tiež sklamaný, že reformy nepriniesli rýchle výsledky. Absencia hospodárskeho oživenia spôsobila, že boli prijaté opatrenia na priamu stimuláciu hospodárskeho rastu. Medzi týmito opatreniami boli napríklad aj štátne dotácie veľkých podnikov, z ktorých opäť profitovali najmä oligarchovia. (Aslund & Djankov, 2014)

Nové milénium prinieslo Ukrajine pozitívnu zmenu ekonomickej situácie. Za týmto vývojom môžeme vidieť celkový rast svetovej ekonomiky, no nemožno opomenúť výrazný vplyv ekonomických reforiem premiéra Viktora Juščenka.

Program „100 dní“ zahŕňal pomerne komplexnú reformu verejnej správy, verejných financií, energetického sektora, privatizácie poľnohospodárskej pôdy, veľkej privatizácie a regulácie malých a stredných podnikov.

Prvé mesiace roku 2000 sa niesli v duchu reforiem, ktoré Ukrajina nezažila od polovice deväťdesiatych rokov. Oligarchovia okolo prezidenta Kučmu však neboli spokojní s príliš veľkou iniciatívou, ktorá ohrozovala ich beztretnú maximalizáciu vlastnej renty. Juščenko bol tak v apríli 2001 zosadený z postu premiéra, čím sa zastavil aj ďalší reformný proces. Na poste premiéra ho nahradil gubernátor Dnepropetrovskej oblasti Viktor Janukovyč. (Dallang & Rosefield, 2016)

1.3.1.3 Reformy počas vlády V.A. Juščenka (2004-09)

V prezidentských voľbách v novembri 2004 už Leonid Kučma kandidovať nemohol, vyjadril však podporu Viktorovi Janukovyčovi. Vo voľbách sa proti Janukovyčovi postavil proreformný Viktor Juščenko. Druhé kolo volieb vyhral Janukovyč, no ľudia a nezávislí volební pozorovatelia považovali voľby za zmanipulované. V krajine vypukli masové protesty, ktoré sa zapísali do histórie ako „Oranžová revolúcia“. Najvyšší súd vyhlásil druhé kolo prezidentských volieb za sfalšované a prikázal vypísanie nových volieb. Opakované druhé kolo napokon vyhral Juščenko.

Juščenkov nástup do prezidentského úradu bol od počiatku mandátu sprevádzaný nádejou, že sa opäť obnoví reformný proces a životná úroveň obyvateľov sa bude zlepšovať. Opak bol však pravdou. Spočiatku boli prijaté určité opatrenia, ktoré zlepšovali podmienky v zahraničnom obchode a znižovali byrokráciu, no v porovnaní s očakávaniami, ktoré boli na Juščenkovu administratívu kladené, išlo len o zlomok reforiem.

Výraznejší pokrok sa nepodarilo dosiahnuť ani vo vzťahu k zvýšeniu transparentnosti pri privatizovaní národného majetku. Možno však vyzdvihnúť, že počas Juščenkovej administratívy sa objavil jediný prípad zrušenia privatizácie v ukrajinskej histórii. Išlo o Kryvorizhstalské oceliarne. Prvotne boli, v uzavretej aukcii, predané za 800 miliónov dolárov. Po zvrátení privatizácie boli opätovne predané nadnárodnej spoločnosti ArcelorMittal za 4,8 miliardy dolárov. (Aslund & Djankov, 2014)

Po roku 2009 nastúpil do prezidentského úradu Viktor Janukovyč, ktorý krajinu viedol až do začiatku vojenského konfliktu na východe Ukrajiny v roku 2014. Aj v týchto časoch dochádzalo v krajine k rôznym opatreniam, približujúcim krajinu k trhovej

ekonomike. Jedným z nich je napríklad rozsiahla reforma bankového sektora. Pre naplnenie cieľov práce je však dostačujúce bližšie preskúmať len uvedené obdobia.

1.3.2 Transformácia krajín západného Balkánu

Ako píše J. Bugajski (Bugajski, 2001) územie Balkánskeho polostrova bolo vždy charakteristické výskytom odlišných kultúr a náboženstiev, s čím boli spojené aj časté etnické a náboženské konflikty. Napokon občianska vojna z deväťdesiatych rokov 20. storočia tento fakt potvrdzuje. V dôsledku vývoja krátko po páde komunistického režimu sa okolo balkánskych krajín vytvoril mýtus postavený na krvavých etnických bojoch, nereformovateľných autoritárskych režimoch, vysokej kriminalite a neustupujúcom ekonomickom úpadku.

1.3.2.1 Transformačný vývoj v Srbsku a Čiernej Hore

Milica Uvalić (Uvalić, 2011) uvádza, že prechod na trhové hospodárstvo bol v Srbsku negatívne ovplyvnený rôznymi vnútropolitickými faktormi, ktoré sa objavili po rozpade Juhoslovanskej federatívnej socialistickej republiky (JFSR). Srbsko zmenilo v priebehu necelých 20 rokov 5 krát štátny útvar. Do roku 1991 bolo súčasťou JFSR, v apríli 1992 sformovalo Srbsko a Čierna Hora Juhoslovanskú zväzovú republiku, v roku 2003 zmenila krajina názov na Srbsko a Čierna Hora, v júni 2006 sa Čierna Hora osamostatnila a napokon v roku 2008 vyhlásil nezávislosť región Kosova.

Turbulentnosť politickej situácie mala bezpochyby negatívne dopady na transformačný proces krajiny a do veľkej miery spôsobila jeho oddiaľovanie. Nástup nacionalizmu v 80. rokoch, následný rozpad Juhoslávie a občianska vojna v Chorvátsku (1991), Bosne a Hercegovine (1992-95) a v Kosove (1998-99), určili na celé desaťročie uprednostňovanie politických cieľov pred tými ekonomickými.

V čase rozpadu JFSR boli počiatočné hospodárske podmienky krajín západného Balkánu iné, ako v ostatných socialistických krajinách. JSFR mala dlhšiu tradíciu trhovo orientovaných hospodárskych reforiem a taktiež ťažila zo špecifických medzinárodných vzťahov. Juhoslávia začala zavádzať niektoré prvky trhového mechanizmu pomerne skoro. Už v 50. rokoch boli prijaté nové formy riadenia podniku. Novinkou bolo zavedenie špeciálneho štýlu manažmentu, v ktorom mali vysoký vplyv na chod výroby samotní robotníci. V nasledujúcich desaťročiach boli prijaté kroky k decentralizácii hospodárskeho systému. Liberalizovala sa väčšina cien, bol zavedený dvojúrovňový bankový systém a uvoľnil sa medzinárodný obchod. Taktiež bola vypracovaná a prijatá legislatíva týkajúca sa

joint ventures, ktoré mali za cieľ prilákať zahraničné investície. Vytvoril sa akýsi hybridný hospodársky systém trhového socializmu.

Nemožno opomenúť význam špecifických medzinárodných vzťahov, ktoré mala Juhoslávia, teda aj Srbsko a Čierna Hora, so západnými krajinami. Juhoslávia bola zakladajúcim členom Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky, pričom mala nadštandardné vzťahy s Európskym hospodárskym spoločenstvom. Napriek komunistickej garnitúre nebola JSFR súčasťou Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, či Varšavského paktu.

V bývalej Juhoslávii nefungoval, tak ako v iných socialistických krajinách, koncept štátneho vlastníctva podnikov. Forma štátneho vlastníctva sa pretransformovala na tzv. sociálne vlastníctvo. Tento konštrukt prezentoval, že podniky nevlastní štát, ale celá spoločnosť. Koncept sociálneho vlastníctva tak, v období po rozpade JFSR, výrazne sťažoval proces privatizácie. Nebolo totiž jasné kto má privatizáciu iniciovať a kto má inkasovať výnosy z predaja podnikov.

Politické udalosti sprevádzajúce rozpad JFSR mali hlboké hospodárske dôsledky. Rozpad hospodárskej a menovej únie znamenal stratu chráneného trhu pre srbské výrobky v iných častiach bývalej federácie, čo viedlo k hlbokej recesii. Konflikty v deväťdesiatych rokoch výrazne zaťažili štátny rozpočet vojenskými výdavkami, čo prispelo k extrémnej makroekonomickej nestabilite.

V rokoch 1990-93 zaznamenala Juhoslovanská zväzová republika (Srbsko a Čierna Hora) kumulatívny pokles HDP o 80 percentuálnych bodov. Počas týchto rokov sa ekonomika Juhoslávie zmenila na absolútne nedostatkovú, došlo k rozvinutiu čiernej ekonomiky a k faktickému zániku národnej meny a jej nahradeniu nemeckou markou. Taktiež sa znížila priemyselná výroba čo viedlo k deindustrializácii.

Expanzívna menová a fiškálna politika, potrebná na financovanie vojnových ťažení, viedla k jednej z najhorších hyperinflácií v histórii. Na vrchole, v januári 1994, dosahoval denný rast cenovej hladiny až 60 %. Guvernér Národnej banky Juhoslávie Dragoslav Avramovič sa rozhodol reagovať na extrémnu infláciu stabilizačným programom. Program bol založený na radikálnej menovej reforme, ktorá zaviedla menovú radu, teda pevný výmenný kurz a menovú emisiu prísne limitovanú dostupnosťou devízových rezerv. Spočiatku boli opatrenia úspešné. Hyperinfláciu sa podarilo zo dňa na deň odstrániť a priniesť hospodárske oživenie (inflácia pretrvávala do istej miery počas celých deväťdesiatych rokov). Výsledky však boli len krátkodobé, pretože už v polovici roka 1994 sa upustilo od menovej rady a prísna menová politika sa uvoľnila. Vláda navyše nebola

ochotná uskutočniť fiškálnu reformu, či implementovať fundamentálne reformy ekonomického systému. Vo vláde mali naďalej vplyv silné protireformné sily, ktoré bránili väčším zmenám v hospodárskej politike. Namiesto liberalizácie hospodárskej činnosti, srbská vláda naďalej uplatňovala administratívnu kontrolu nad ekonomikou.

Veľkou ranou pre ekonomiku Juhoslovanskej zväzovej republiky bolo zavedenie medzinárodných sankcií. V praxi išlo o hospodárske embargo na obchod a obchodné transakcie s juhoslovanskými bankami, na priame zahraničné investície a prístup k medzinárodným finančným trhom. Došlo aj k obmedzeniu kultúrnych, vedeckých, či športových kontaktov.

Ku koncu roka 2000 začala Miloševićova vláda s nevyhnutnými ekonomickými reformami, ktorými obnovila cestu k trhovej ekonomike. Jedným z najdôležitejších úspechov bolo dosiahnutie makroekonomickej stability. Taktiež bola prijatá úplná liberalizácia cien a zahraničného obchodu. Po zvrhnutí Miloševićovho režimu sa podarilo naštartovať ekonomický rast. V roku 2001 zaviedli novú privatizačnú stratégiu, ktorej cieľom bolo preniesť vlastnícke práva 2000 podnikov na súkromných vlastníkov. Firmy predané zahraničným vlastníkom boli vo väčšine prípadov reštrukturalizované. Problém však nastal pri domácich privatizéroch, ktorí do podnikov investovali len veľmi zriedka.

V roku 2003 sa sformoval z Juhoslovanskej zväzovej republiky nový štátny útvar s názvom Srbsko a Čierna Hora. Čierna Hora získala väčšiu autonómiu, na čo nadväzovalo aj prijatie nového plánu ekonomických reforiem. Dovtedy bola táto agenda riadená prevažne z Belehradu. Medzi najdôležitejšie body tohto reformného programu zaradili podporu súkromného podnikania, ako hybnú silu ekonomického rastu. Súčasne tento plán obsahoval množstvo štrukturálnych reforiem a reforiem zameraných na zlepšenie podnikateľského prostredia. Medzi opatrenia, ktoré mali byť v rámci agendy realizované, patrilo napríklad aj zníženie ciel, liberalizácia zahraničného obchodu a jeho harmonizácia so Svetovou obchodnou organizáciou. (Lukšić & Katnić, 2016)

1.3.2.2 Transformačný vývoj v Severnom Macedónsku

Ako píše M. Petreski (Petreski, 2023) podobne ako v prípade Srbska a Čiernej Hory, aj macedónska transformácia bola výrazne ovplyvnená turbulentnou politickou situáciou. Hlavné dôvody slabého výkonu macedónskeho hospodárstva boli v prvých rokoch osamostatnenia spôsobené vysokou závislosťou na obchode s bývalými juhoslovanskými republikami a privatizačným procesom.

Petreski dáva do popredia štúdiu F. Štiblara (Štiblar, 2013), ktorá uvádza, že viac ako 41 % macedónskej produkcie bolo vyvážanej do iných juhoslovanských republík. S rozpadom JSFR tak krajina stratila svoje trhy a keďže nedisponovala schopnosťami na rýchle preorientovanie hospodárstva, výroba a export značne poklesli. Privatizácia prebehla v Severnom Macedónsku pomerne rýchlo, avšak krajina následne čelila výraznému prepúšťaniu, zatváraní podnikov a celkovému prepadu produkcie. Prvý privatizačný zákon z roku 1989 umožnil odkúpenie podniku zamestnancami. V praxi však prevzali väčšinu akcií firiem socialistickí riaditelia, čo podobne ako v prípade Ukrajiny, viedlo k vytvoreniu oligarchických štruktúr. Ďalšie vlny privatizácii v priebehu deväťdesiatych rokov viedli len k stálemu zvyšovaniu nezamestnaných. Macedónsko malo tak spomedzi bývalých juhoslovanských krajín najvyššiu mieru nezamestnanosti.

Vývoj macedónskeho hospodárstva by sa v jednoduchosti dal opísať ako výrazne kolísavý. Nevýhodou tejto krajiny je fakt, že ide o malú otvorenú ekonomiku. Takéto krajiny sú veľmi náchylné na výkyvy v regionálnej aj globálnej ekonomike. Vysoká miera otvorenosti hospodárstva spojená s geografickou polohou krajiny, na turbulentnom Balkánskom polostrove, bola dôležitým determinantom vývoja HDP krajiny.

Exogénne šoky, ktoré vplývali na macedónske hospodárstvo boli často neekonomického charakteru. Medzi exogénne šoky môžeme zaradiť napríklad stiahnutie juhoslovanskej armády z územia Severného Macedónska, zavedenie sankcií proti Juhoslovanskej zväzovej republike zo strany OSN, či vznikajúci spor s Gréckom o názve krajiny a podobe vlajky. Spomenuté šoky boli ešte umocnené spormi medzi dvoma najväčšími etnickými skupinami – Macedóncami a Albáncami. Ďalším neekonomickým šokom, ktorý výrazne ovplyvnil krajinu, bolo bombardovanie Srbska krajinami NATO v roku 1999, kvôli vojne v Kosove. Macedónsko zrazu čelilo prílevu 220 000 až 360 000 utečencov, čo predstavovalo 11 až 18 % macedónskej populácie. Krajina stratila srbský trh a taktiež došlo k uzatvoreniu obchodných trás s európskym trhom.

Exogénne šoky, zlá politická situácia a nedostatočné reformy vysvetľujú prevažnú časť dôvodov neuspokojivého vývoja macedónskeho hospodárstva. Až v roku 2006 prekročil HDP na obyvateľa úroveň z roku 1990, pričom úroveň z polovice osemdesiatych rokov sa podarilo dosiahnuť až omnoho neskôr.

2 CIEĽ PRÁCE, METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA

Hlavným cieľom našej záverečnej práce je identifikácia a následné zhodnotenie aktuálnych nedostatkov vybraných krajín, ktoré sa usilujú o začlenenie do Európskej únie. Výber sme zúžili na štyri krajiny, ktoré podľa nás predstavujú kvalitných reprezentantov nedostatočne transformovaných krajín. Ide o krajiny západného Balkánu – Srbsko, Čierna Hora, Severné Macedónsko a bývalú sovietskú republiku – Ukrajinu. Zámerom je poukázať na bariéry a zlyhané procesy, pričom načrtujeme aj možné riešenia daných problémov.

Na dosiahnutie hlavného cieľa sme sformulovali viaceré čiastkové ciele, ktoré nám slúžili na usmernenie pri realizácii výskumu. Prvý súbor čiastkových cieľov bol koncipovaný pre spracovanie relevantného a zrozumiteľného prehľadu súčasného stavu riešenia problematiky, ktorý tvorí prvú kapitolu.

Čiastkové ciele sme si vytýčili nasledovne:

- Definovať problematiku plánovaného riadenia hospodárstva a základné prístupy k transformácii plánovaného hospodárstva na trhové.
- Preskúmať obdobie transformačného procesu v Ukrajine a v krajinách západného Balkánu (Srbsko, Čierna Hora, Severné Macedónsko).

V štvrtej kapitole výskumu, teda v aplikačnej časti, sme pracovali s čiastkovými cieľmi, ktoré zneli takto:

- Charakterizovať stav vybraných ekonomík na základe aktuálneho stavu hlavných makroekonomických ukazovateľov a indexov venujúcim sa transformačnému vývoju.
- Pomenovať a podložiť dátami konkrétne bariéry v transformácii.
- Posúdiť vzťah medzi kvalitou inštitúcií vybraných krajín a ekonomickou výkonnosťou.
- Zhodnotiť konvergenciu daných krajín ku vyspelým západným ekonomikám (EÚ15) a bývalým socialistickým štátom, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004

Na základe prvej analýzy sme sa rozhodli prehľad súčasného riešenia problematiky rozdeliť na 3 podkapitoly. Prvá sa zaoberá teoretickými aspektami transformácie a rozoberá rôzne prístupy k danému procesu. Definovanie základných teoretických východísk bolo potrebné pre správne uchopenie našej témy.

Druhá podkapitola sa venovala politike rozširovania, ktorú aktívne realizujú inštitúcie Európskej únie. Posledná podkapitola sa venuje konkrétnym opatreniam a reformám, ktoré boli realizované v nami vybraných krajinách. Približujeme, ako v skutočnosti v týchto krajinách prebiehal transformačný proces. Na vypracovanie prehľadu literatúry sme využili prevažne zahraničné zdroje, ktoré boli v elektronickej, ako aj tlačenej forme. Pri kapitole o politike rozširovania sme okrem iného čerpali aj z oficiálnych web stránok inštitúcií EÚ.

Prehľad literatúry bol vytvorený využitím viacerých vedeckých metód. Ako prvú môžeme uviesť metódu komparácie, ktorá bola v značnom množstve využitá pri porovnávaní rôznych prístupov k transformácii. V podkapitole venujúcej sa rozširovaniu Európskej únie sme využili metódu analýzy. Vďaka nej sme danú oblasť vedeli rozdeliť na viaceré dôležité časti, čo nám pomohlo lepšie porozumieť danému problému. V poslednej kapitole sme okrem analýzy využili aj dedukciu, keďže bolo častokrát dôležité spojenie rôznych súvislostí. To neskôr pomohlo pri realizácii tohto výskumu.

Vo výsledkovej časti práce sme využili analýzu na preskúmanie vývoja makroekonomických ukazovateľov vybraných krajín. Metódu analýzy sme uviedli do praxe aj pri realizácii krokov na naplnenie hlavného cieľa, a síce hľadanie konkrétnych bariér vstupu týchto krajín do EÚ. Na podporu výsledkov, plynúcich z hlavného cieľa, sme uskutočnili metódu komparácie pri grafickej analýze vývoja hodnotenia regulačného rámca, právneho štátu a kontroly korupcie. Následne bola vykonaná korelačná analýza, ktorej výsledkom bol Pearsonov korelačný koeficient pre zhodnotenie vzťahu efektívnosti vlády a výšky ekonomickej úrovne krajiny. Na záver sme využitím grafickej analýzy a štatistických metód overili beta a sigma konvergenciu.

3 VÝSLEDKY PRÁCE A DISKUSIA

Posledná časť prvej kapitoly práce analyzovala transformačný vývoj krajín západného Balkánu a Ukrajiny. Išlo o zhodnotenie opatrení, reforiem a hospodárskych politík, ktoré boli realizované v prvých rokoch transformácie. Nasledujúce kapitoly nadviažu na poznatky tejto časti práce, pričom primárnym cieľom bude identifikovať hlavné problémy transformácie, ktoré spôsobili prechod na neúplné trhovú hospodárstvo. Na najbližších stranách budeme realizovať kroky k dosiahnutiu stanovených čiastkových cieľov, vďaka ktorým dôjde k naplneniu vyššie spomenutého hlavného cieľa.

3.1 Vývoj makroekonomických ukazovateľov vybraných krajín

Analýza aktuálneho stavu hospodárstva vybraných krajín predstavuje kľúčový krok k demonštrovaní nedostatočnej transformácie Ukrajiny, Srbska, Čiernej Hory a Severného Macedónska. Na začiatku analýzy je potrebné stanoviť, aké makroekonomické ukazovatele budeme skúmať. Pre získanie čo najlepšieho prehľadu sme sa rozhodli pre nasledovné veličiny:

- Výška hrubého domáceho produktu na obyvateľa
- Tempo rastu HDP na obyvateľa
- Miera nezamestnanosti
- Miera inflácie
- Čistý prílev priamych zahraničných investícií

Okrem týchto makroekonomických ukazovateľov využijeme na zhodnotenie transformačného procesu aj Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung, 2024a), ktorý je komponovaný práve k tejto problematike. Tento index analyzuje a hodnotí, či a ako rozvojové krajiny a krajiny v procese transformácie realizujú kroky smerom k dosiahnutiu demokracie a trhového hospodárstva. Odborníci z think-tanku Bertelsmann Stiftung hodnotia dokopy 17 kritérií pre 137 krajín sveta. Kritériá sú rozdelené do 3 oblastí – politická transformácia, ekonomická transformácia a verejná správa. BTI index je agregátnou veličinou dvoch separátnych indexom. Ide o „*Status index*“ a „*Governance index*“. Prvý spomenutý sa zaoberá oblasťou politickej a ekonomickej transformácie a druhý sa zaoberá hodnotením politického vedenia, ktoré riadi transformačné procesy.

3.1.1 Ukrajina

Ukrajinská ekonomika musela v deväťdesiatych rokoch čeliť neustálemu poklesu hospodárskej výkonnosti. Za týmto vývojom je najmä nesprávne zvolená, gradualistická metóda transformácie, pri ktorej boli hlavné reformy prijímané buď veľmi pomaly alebo vôbec. Prvé oživenie ekonomiky prišlo až začiatkom 21. storočia, kedy bol prvý krát od rozdelenia Sovietskeho zväzu zaznamenaný rast HDP. V roku 2000 rástla ukrajinská ekonomika tempom 5,9%. Aj v nasledujúcich rokoch rástla ekonomika rýchlym tempom, za čo mohla vďaka reformnému programu V. Juščenka. Ako môžeme vidieť z údajov v prílohe 1, vrchol dosiahlo tempo rastu v roku 2004. Rok 2004 sa do ukrajinskej histórie

zapísal aj výraznými spoločenskými udalosťami, v podobe Oranžovej revolúcie, teda pomyselným víťazstvom demokratických síl a občianskej spoločnosti.

Z dát tiež vychádza, že nástup novej prereformnej vlády v roku 2004 dokázal zatraktívniť krajinu v očiach zahraničných investorov, vďaka čomu stúpol prílev zahraničných investícií na viac ako 8% HDP, pričom až do finančnej krízy sa držal na hodnote cez 5% HDP. Pre porovnanie môžeme uviesť, že dovtedy podiel priamych zahraničných investícií na HDP osciloval okolo 2% hodnoty.

Významnou etapou, z hľadiska vývoja ukrajinskej ekonomiky, bolo obdobie globálnej finančnej krízy v rokoch 2008 a 2009. Napriek tomu, že HDP ešte v roku 2008 zaznamenalo mierny rast v podobe 2,24%, kríza naplno prepukla v roku 2009 prepadom hrubého domáceho produktu vo výške viac ako 15%.

Od konca finančnej krízy ukrajinské hospodárstvo už nezaznamenalo výraznejší rast. Za týmto vývojom môžeme hľadať politiku proruského prezidenta Viktora Janukovyča. Politická situácia, ktorá vyústila k takzvanému Euromajdanu, anexii Krymského polostrova Ruskou federáciou, vytvoreniu separatistických republík na východe krajiny a následnou občianskou vojnou, mala za následok pokles hrubého domáceho produktu v priebehu rokov 2014 a 2015 o bezmála 20% (príloha 2). V roku 2015 možno prvý krát v novodobej histórii sledovať zápornú hodnotu čistého prílevu priamych zahraničných investícií. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o jeden z dopadov začínajúceho vojenského konfliktu na území krajiny a s ním spojené negatívne očakávania z budúcej ekonomickej situácie. V roku 2020 zasiahla Ukrajinu, podobne ako väčšinu krajín sveta, pandémie Covid-19. V porovnaní s inými krajinami sveta pokleslo hospodárstvo miernejšie. Vo februári 2022 započala Ruská federácia na Ukrajine totálnu vojenskú inváziu. V dôsledku tohto externého šoku utrpela Ukrajina takmer 30% pokles hrubého domáceho produktu. Začiatok priameho vojenského konfliktu týchto rozmerov mal však vplyv na všetky aspekty hospodárstva krajiny.

Ak by sme mali zhodnotiť trh práce a s ním spojený ukazovateľ nezamestnanosti, môžeme konštatovať, že od roku 2000 sa nezamestnanosť miernym tempom zvyšovala, pričom nedošlo k výraznejším výkyvom počas finančnej krízy, ani krízy spojenej s pandemiou Covid-19. Novšie dáta nie sú k tomuto ukazovateľu dostupné. Odhadujeme, že obranná vojna, ktorú musí Ukrajina od roku 2022 viesť, má výrazne negatívny vplyv na trh práce a preto so strategických dôvodov nie je údaj o nezamestnanosti zverejnený.

Posledným makroekonomickým ukazovateľom je miera inflácie. Rast cenovej hladiny predstavoval pre Ukrajinu výrazný problém počas celého novodobého fungovania štátu. V deväťdesiatych rokoch dosahovala inflácia v krajine trojciferné čísla. V polovici 90.

rokov sa podarilo cenovú hladinu dostať pod kontrolu zastavením monetárnej expanzie centrálnej banky, avšak inflácia stále dosahovala pomerne vysoké hodnoty. Do finančnej krízy sa inflácia držala na úrovni približne 9%, no v prvom roku krízy (2008) narástla cenová hladina o 25,23% a v nasledujúcom roku o 15,88%. Ide o rozdielny vývoj cenovej hladiny ako sme mohli, počas finančnej krízy, sledovať pri vyspelých krajinách, kde inflácia naopak klesala. Podľa M. Chabanna (Chabanna, 2016) bol tento trend spôsobený najmä s predkrízovou expanzívnu monetárnou a fiškálnou politikou. Expanzívna fiškálna politika, ktorú realizovala ukrajinská vláda kvôli kolabujúcemu systému sociálnej siete, výrazne prispela k vyšším inflačným tlakom.

Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung, 2024b) uvádza pri hodnotení ekonomickej transformácie krajiny, za obdobie 2021 až 2023, skóre 5,96 z 10. Ukrajina sa s týmto hodnotením dostala na 46. priečku v skupine 137 krajín. BTI považuje posun k zlepšeniu trhovej ekonomiky za obmedzený. V politickej transformácii získala Ukrajina 7,05 bodov, pričom politické zriadenia dostalo prívlastok neúplná demokracia. V tejto oblasti obsadila krajina 31. priečku. Poslednou skúmanou oblasťou bola verejná správa, ktorej udelil „*Governance index*“ 6,04 bodov. Ukrajina sa v oblasti verejnej správy umiestnila na 24. mieste, pričom toto skóre získalo prívlastok „dobré“

3.1.2 Srbsko

Vývoj srbskej ekonomiky bol pomerne odlišný od toho ukrajinského. Srbsko dokázalo naštartovať ekonomický rast približne v polovici deväťdesiatych rokov, pričom od tohto obdobia zaznamenalo výraznejší prepád len v dôsledku vojenského konfliktu v Kosove. Počas tohto konfliktu pokleslo HDP o viac ako 9%. V roku 2000 už hospodárstvo opäť rástlo.

Vojna v Kosove pôsobila akceleračne na cenovú hladinu, ktorej rast sa v tomto období zvýšil na 42,45%. Inflácia rástla aj počas rokov 2000 a 2001. V roku 2000 dosahovala 71,12% a v roku 2001 narástla cenová hladina o 95,01%. Ak sa pozrieme na prílohu 3 a prílohu 4, vidíme, že inflácia bola pomerne vysoká až do roku 2014, od tohto roku však dosahoval rast cenovej hladiny stabilnú hodnotu oscilujúcu okolo 2%. Inflácia opäť narástla až v roku 2021, rok po prepuknutí pandémie Covid-19 a nabrala na sile v roku 2022, teda v čase ruskej invázie na Ukrajinu.

Ak sa opäť pozrieme na tempo rastu HDP môžeme vidieť, že hrubý domáci produkt rástol do finančnej krízy približne rovnakým tempom, pohybujúc sa okolo 5%. Finančná kríza v roku 2008 srbské hospodárstvo príliš nezasiahla, respektíve zaznamenalo len mierny pokles.

Nezamestnanosť sa v krajine aktuálne nachádza na historických minimách. Vrchol nezamestnanosti zaznamenala krajina v roku 2012. V tomto roku dosiahla až 24% celkovej pracovnej sily. Od roku 2012 nezamestnanosť postupne klesá, pričom mierny nárast bol zaznamenaný v roku 2021, pravdepodobne v dôsledku pandémie.

V kontexte priamych zahraničných investícií môžeme uviesť, že do krajiny prúdilo stabilné množstvo zahraničného kapitálu, presahujúce vo väčšine sledovaného obdobia 5% HDP. Správa OECD (OECD, 2019) uvádza, že priame zahraničné investície sú pomerne diverzifikované v rámci jednotlivých odvetví, pričom 25 % smeruje do spracovateľského priemyslu, 20 % do finančného sektora, 14 % do stavebných činností a 12 % do veľkoobchodu. Medzi hlavných investorov Srbska patria Rakúsko a Taliansko. Krajina však priťahovala zdroje aj od investorov z krajín, ako Ruská federácia a Čína.

Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung, 2024c) ohodnotil transformáciu srbského hospodárstva 6,64 bodmi z 10. Toto skóre, podobne ako pri Ukrajine, vyjadruje obmedzenú mieru transformácie. Z hľadiska ekonomickej transformácie sa Srbsko ocitlo na 28. priečke zo 137 krajín. Z hľadiska politickej transformácie získala krajina 6,05 bodov, ide teda o neúplnú demokraciu. Toto hodnotenie umiestnilo krajinu na 51. miesto. V poslednej skúmanej oblasti, ktorá vyhodnocovala verejnú správu, získalo Srbsko 4,4 bodov, čo prinieslo krajine 81. miesto, pričom kvalitu verejnej správy ohodnotili ako stredne dobrú.

3.1.3 Čierna Hora

Čierna Hora tvorila až do roku 2006 spoločný štát so Srbskom. V roku 2003 došlo k reformovaniu štátneho útvaru a bola vytvorená únia s názvom Srbsko a Čierna Hora. Do osamostatnenia Čiernej Hory v roku 2006 bol ekonomický, ako aj transformačný, vývoj krajiny úzko spätý so Srbskom.

Hrubý domáci produkt krajiny dosahoval koncom deväťdesiatych rokov rast. Výnimkou bol rok 1999, kedy došlo k vojne v Kosove. V tomto roku kleslo HDP o 9,4%. Po roku 2000 hospodárstvo rástlo len miernym tempom, pričom rast akceleroval po reforme

ústavy v roku 2003. V prílohe 5 vidíme, že od osamostatnenia (2006) do finančnej krízy rástla čiernohorská ekonomika pomerne rýchlym tempom. V dôsledku finančnej krízy sa krajina dostala v roku 2009 do recesie, s poklesom HDP o 5,8%. V nasledujúcich rokoch už hospodárstvo Čiernej Hory nedosahovalo predkrízové úrovne rastu, no s výnimkou roku 2012 stále rástlo. Do recesie sa krajina opäť dostala až v dôsledku globálnej pandémie Covid-19, ktorá v roku 2020 spôsobila prepád HDP o 15,31% (príloha 6). Príčinu takto výrazného poklesu môžeme hľadať v štruktúre čiernohorského hospodárstva, v ktorom tvorili služby až 60% HDP. Zavedenie protipandemických opatrení a celkové zníženie mobility tak mali výrazne negatívny vplyv na hospodárstvo krajiny.

Pri hodnotení vývoja cenovej hladiny môžeme konštatovať, že od vyhlásenia samostatnosti bola inflácia pomerne stabilná. Výnimkou sú časy finančnej krízy a obdobie začiatku Rusko-Ukrajinského konfliktu. V roku 2022 bol rast cenovej hladiny 15,25%.

V pomere k veľkosti ekonomiky je Čierna Hora najväčším príjemcom priamych zahraničných investícií spomedzi krajín západného Balkánu. Odvetvia, ktoré priťahujú najviac PZI sú cestovný ruch, nehnuteľnosti, energetika, telekomunikácie, bankovníctvo a stavebníctvo. Najviac zahraničného kapitálu prúdilo z Ruskej federácie, dokým nedošlo k akvizícii najväčšieho mobilného operátora v krajine nórskou firmou Telenor Mobile v roku 2017. (OECD, 2019)

BTI (Bertelsmann Stiftung, 2024d) udelil Čiernej Hore za transformáciu ekonomiky 7,14 bodov, čím sa zaradila medzi pokročilých transformátorov na 21. priečke. V oblasti politickej transformácie získala 7,1 bodov a v oblasti verejnej správy 5,93 bodov.

3.1.4 Severné Macedónsko

Vývoj macedónskeho hospodárstva nebol príliš odlišný od predošlých dvoch uvedených krajín. Od roku 1995 rástla krajina miernym tempom približne 1% ročne. Krajina výraznejšie začala rásť až od roku 2004 (príloha 7), pričom tento rast si udržala do finančnej krízy. Finančná kríza spôsobila v krajine len mierny pokles HDP. Krajinu zasiahla kríza nepriamo, najmä cez zníženie prílevu priamych zahraničných investícií. Od konca finančnej krízy do začiatku pandémie v roku 2020 rástlo Severné Macedónsko priemerným tempom rastu 2,4%.

Trh práce je v tejto krajine charakteristický veľmi vysokou mierou nezamestnanosti. Podiel nezamestnaných bol v Severnom Macedónsku suverénne najvyšší z vybraných

krajín. Od roku 2004 do roku 2012 bola nezamestnanosť nad 30% celkovej pracovnej sily. Postupom času však nezamestnanosť klesala a momentálne je na hodnote 14,43%, čo predstavuje historické minimum.

Miera inflácie dosahovala vysoké hodnoty najmä začiatkom deväťdesiatych rokov, avšak prijatím stabilizačných opatrení sa podarilo infláciu dostať na udržateľnú úroveň. V rokoch 2014 až 2016 musela krajina dokonca čeliť deflácií (príloha 8).

Medzi krajiny, z ktorých najviac prúdili priame zahraničné investície patrilo Rakúsko, Veľká Británia a Grécko. Ako sme už uviedli PZI sa znížili po finančnej kríze, pričom v období od roku 2010 nedosahoval čistý prílev PZI tak priaznivé hodnoty ako tomu bolo pred krízou.

Spomedzi všetkých doteraz spomenutých krajín dosiahlo Severné Macedónsku v Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung, 2024e) najvyššie hodnotenie vo všetkých 3 skúmaných oblastiach. Pri ekonomickej transformácii získalo 7,18 bodov, pri politickej transformácii 7,75 a pri hodnotení verejnej správy získala krajina 6,27 bodov.

3.2 Bariéry vstupu vybraných krajín do Európskej únie

Oblasti, v ktorých sa musia skúmané krajiny zlepšiť sme do istej miery načrtli v predošlej kapitole, kde sme uvádzali hodnotenie dosiahnutej transformácie pomocou Bertelsmann Transformation Index (BTI). V nasledujúcej kapitole budeme analyzovať najmä oblasť ekonomickej transformácie. V rámci tejto oblasti sa nachádzajú rôzne indikátory, pričom sa zameriame obzvlášť na tie, v ktorých krajina získala, na stupnici od 1 do 10, najmenej bodov.

Medzi indikátory ekonomickej transformácie patrí socioekonomická úroveň, organizácia trhov, monetárna a fiškálna stabilita, súkromné vlastníctvo a systém sociálnej starostlivosti, trvalá udržateľnosť a celková ekonomická výkonnosť.

Ukrajina

Podľa indexu BTI (Bertelsmann Stiftung, 2024b) sú najväčšie nedostatky Ukrajiny v socioekonomickej úrovni krajiny (5 bodov) a v celkovej ekonomickej výkonnosti (2 body). V týchto dvoch oblastiach dosiahla krajina najmenšie hodnotenie a taktiež zaznamenali pokles oproti minulým obdobiam.

V socioekonomickej oblasti kleslo skóre zo 7 bodov v roku 2020, na 5 bodov v roku 2024. Vývoj v tejto oblasti bol v predvojnovom období relatívne pozitívny. Po invázii ruských vojsk sa však situácia výrazne zhoršila. Mnoho obyvateľov prišlo o svoj majetok a pracovné miesta, pričom milióny ľudí boli nútení presunúť sa do iných regiónov krajiny, či úplne opustiť Ukrajinu. Podľa odhadov Svetovej banky narástla chudoba v dôsledku vojny o takmer 10 násobok. Najväčší prepád v hodnotení zaznamenala krajina v indikátore, ktorý sleduje celkovú ekonomickú výkonnosť krajiny. Tento pokles bodového hodnotenia bol spôsobený najmä nepriaznivým vývojom makroekonomických ukazovateľov a celkovou makroekonomickou nestabilitou v dôsledku vojny.

Európska komisia (Európska komisia, 2023a) vo svojej každoročnej správe k stavu plnenia kritérií kandidátskych krajín taktiež identifikuje viaceré bariéry. Podobne ako BTI, aj Komisia vidí výrazné nedostatky v oblasti makroekonomickej stability. Za problematickú považuje aj oblasť podnikateľského prostredia. Nedostatky v tejto sfére viedli k nízkej úrovni investícií. Celková konkurencieschopnosť krajiny je nízka, najmä v dôsledku slabých inštitúcií, vysokej dominancie na trhu a nefunkčnej protimonopolnej politiky. Napriek relatívne priaznivému regulačnému prostrediu a nízkym právnym bariéram vstupu na trh odrádza od investícií vysoká miera korupcie, geopolitická situácia a taktiež neúčinné vymáhanie zmluvných kontraktov.

Privatizácia sa od počiatku vojny, kedy bola pozastavená, pomaly opäť rozbieha. Privatizácia a riadenie štátnych podnikov predstavuje významnú výzvu pre hospodársku politiku. V roku 2023 sa podarilo prijať zákon, ktorým sa odblokovala veľká privatizácia a zmenila štruktúra Fondu štátneho majetku Ukrajiny (SPFU). Najbližšou výzvou bude v tejto oblasti spravovanie, prípadne privatizovanie ruských aktív na území Ukrajiny, ktoré majú byť aktuálne prevedené na SPFU. Pri riešení otázky riadenia štátnych podnikov musí krajina spraviť ešte určitý pokrok, keďže stále nespĺňa štandardy OECD na zabezpečenie transparentného, apolitického a profesionálneho riadenia podnikov.

V oblasti finančných trhov si krajina dokázala udržať stabilitu. Výrazný problém predstavuje podiel nesplácaných úverov, ktorý sa v dôsledku vojny zvýšil. Po bankovej kríze v rokoch 2014-2016 posilnila Národná banka Ukrajiny dohľad nad bankovým sektorom. Boli prijaté rôzne opatrenia ako revízia kvality aktív, rekapitalizácia, či dokonca zatváranie bánk. Tieto opatrenia prispeli k tomu, že podiel nesplácaných úverov sa znížil z 58% v roku 2017 na 30% v roku 2021. Momentálne je v krajine 38,1% nesplácaných úverov, čo predstavuje naozaj vysokú úroveň.

Vojna mala v krajine nepriaznivý vplyv na trh práce. Ukrajinský trh práce sa vyznačuje nedostatkom kvalifikovanej pracovnej sily a taktiež vysokou mierou nezamestnanosti mladých ľudí. Negatívne pôsobilo najmä zníženie pracovnej sily v dôsledku migrácie. Približne 6,2 milióna ľudí opustilo krajiny, z ktorých 2,1 milióna bolo v produktívnom veku.

Na zlepšenie fungovania trhového hospodárstva by Ukrajina mala realizovať nasledovné kroky:

- Zabezpečiť primárne zdroje na zachovanie základných funkcií štátu a zároveň zabezpečiť udržateľnosť a transparentnosť verejných financií. Zabezpečiť stabilitu finančného sektora a riešiť vysoký podiel nesplácaných úverov.
- Prijat' opatrenia na zlepšenie podnikateľského prostredia, najmä ďalšie znižovanie regulačného a administratívneho zaťaženia. Je nevyhnutné prijať opatrenia na zníženie korupcie a taktiež riešiť otázky súvisiace s právnym štátom a posilnením protimonopolnej legislatívy.
- Vypracovať a realizovať stratégiu na prilákanie a opätovné začlenenie vysídlených osôb na ukrajinský trh práce.

Srbsko

Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung, 2024c) uvádza najnižšie hodnotenie pri 3 indikátoroch. Ide o oblasť socioekonomickej úrovne, celkovej ekonomickej výkonnosti a udržateľnosti. Vo všetkých spomenutých oblastiach získala krajina 6 bodov z 10. V socioekonomickej úrovni nezaznamenala krajina zlepšenie bodového hodnotenie od roku 2006. Počas pandémie Covid-19 bolo až 28,5% obyvateľov vystavených riziku chudoby a sociálneho vylúčenia. V absolútnej chudobe žilo 6,9% ľudí. Problém predstavuje aj príjmová nerovnosť, ktorá je medzi najvyššími v Európe. Celková ekonomická úroveň krajiny bola ohodnotená 6 bodmi najmä pre fakt, že Srbsko je jednou z najchudobnejších krajín Európy z hľadiska HDP na obyvateľa. V oblasti udržateľnosti získala krajina nižšie hodnotenie pretože Srbsko má pretrvávajúce problémy pri plnení medzinárodne uznávaných noriem, a to najmä pokiaľ ide o administratívne kapacity na monitorovanie a uzatváranie nevyhovujúcich skládok, investovania do znižovania množstva odpadu, separácie, či recyklácie.

Európska komisia (Európska komisia, 2023b) vidí viacero nedostatkov v oblasti podnikateľského prostredia. V krajine pretrvávajú mnoho neprehľadných administratívnych postupov, ktoré zaťažujú malé a stredné podniky. Podniky musia napríklad v priebehu roka zaplatiť až 33 rôznych daňových odvodov. Mnohé parafiškálne poplatky sú vysoké a netransparentné, čo naruša predvídavosť daňového systému a tak negatívne vplýva na hospodársky rast krajiny. Právny rámec je často upravovaný nepredvídateľne a netransparentne, čo tiež negatívne vplýva na kvalitu podnikateľského prostredia. Vládne rozhodnutia, v mnohých oblastiach relevantných pre podnikanie, sa často prijímajú bez riadnych konzultácií s podnikmi. Ako príklad môžeme uviesť zavedenie cenových stropov s malým predstihom v roku 2022. Toto opatrenie malo následne negatívny vplyv na dodávateľské reťazce.

Jednou z hlavných prekážok rozvoja podnikového sektora zostáva rozšírená šedá ekonomika. Medzi hnacie sily šedej ekonomiky patria vysoké dane a príspevky na sociálne zabezpečenie. Dôsledkom sú daňové úniky, narušenie trhu, nekalá hospodárska súťaž a neefektívne pridelenie zdrojov. Na zníženie veľkosti neformálneho sektora sa vynaložili značné investície, ale tempo reforiem je pomalé.

Rola štátu je v srbskom hospodárstve stále pomerne veľká. Štátne podniky naďalej dominujú v mnohých odvetviach vrátane energetiky, dopravy, verejných služieb, telekomunikácií, infraštruktúry, ťažby a získavania prírodných zdrojov. Nadmerný počet štátnych podnikov odrádza súkromné investície, čo má vplyv na implementáciu inovácií a celkovú konkurencieschopnosť. Mnohé štátne spoločnosti fungujú s nízkou efektívnosťou a vysokými nákladmi, pričom sa spoliehajú na štátne dotácie.

Trh práce v Srbsku čelí tlakom na ponuku práce, kvôli migrácii za prácou a neustálemu poklesu počtu obyvateľov.

Srbsko by sa malo zamerať najmä na:

- Sprehľadnenie legislatívneho procesu a prijímanie jasných pravidiel, pre čo najlepšie fungovanie podnikateľského sektora.
- Pokračovanie v reformách a opatreniach, ktoré majú za cieľ znižovať šedú ekonomiku.
- Reformovanie riadenia štátnych podnikov, aby dosahovali ziskovosť a nemuseli byť sanované štátom.

Čierna Hora

Podobne ako pri Srbsku, aj v Čiernej Hore ohodnotil BTI (Bertelsmann Stiftung, 2024d) najnižším počtom bodov oblasť socioekonomickej úrovne, celkovej ekonomickej výkonnosti a udržateľnosti. Všetky tieto indikátory boli ohodnotené 6 bodmi z 10. Oblasť socioekonomickej úrovne získala menej bodov najmä pre vysokú príjmovú nerovnosť, pretrvávajúcu rodovú nerovnosť a relatívne vysoký podiel ľudí ohrozených chudobou. Napriek tomu, že celková ekonomická výkonnosť bola ohodnotená menším počtom bodov, tento údaj môže pôsobiť zavádzajúco, keďže krajina si v tejto oblasti svoje skóre o jeden bod zlepšila. Oblasť udržateľnosti získala menej bodov najmä pre konštatovanie, že veľké množstvo opatrení na ochranu životného prostredia je realizovaných len v teoretickej rovine.

Komisia (Európska komisia, 2023c) pri Čiernej Hore konštatuje, že úsilie o zníženie regulácii podnikateľského prostredia sa spomalilo. Dynamickému rozvoju bránia nedostatky v regulačnom prostredí, ako napríklad neefektívnosť a oneskorenia v administratívnych procesoch, nadmerná zložitosť právneho rámca a zaťaženie rôznymi miestnymi daňami a parafiskálnymi poplatkami. Ďalšie prekážky súvisia s nedostatočnou transparentnosťou rozhodovania, či svojvoľným výkladom a presadzovaním práva zo strany verejných orgánov.

Vláda Čiernej Hory musí podniknúť kroky na zníženie neformálnej ekonomiky, ktorá predstavuje výraznú prekážku konkurencieschopnosti krajiny. Nedostatky v regulačnom rámci, nedostatočná kapacita orgánov verejnej správy v oblasti presadzovania práva, korupcia a nedodržiavania daňových predpisov nepriamo podporujú šedú ekonomiku. V júli 2022 zverejnilo ministerstvo financií výsledky prieskumu, v ktorom sa odhaduje veľkosť neformálnej ekonomiky na 20,6 % HDP.

Privatizácia a zlepšenie riadenia štátnych podnikov zostáva v krajine stále výzvou. Výkonnosť čiernohorských, štátom vlastnených, podnikov zaostáva kvôli politickej protekcii. Privatizácia nedosiahla veľký pokrok, keďže v niektorých podnikoch smerovali kroky vlády skôr k zvyšovaniu štátneho podielu. Príkladmi môže byť zvýšenie podielu v prístave Bar, či navýšenie štátneho kapitálu vo vinárstve Plantaže.

Medzi odporúčania Čiernej Hore môžeme zaradiť:

- Vypracovanie a realizáciu konkrétnych opatrení na zníženie šedej ekonomiky.
- Zefektívnenie riadenia štátnych podnikov.
- Pokračovať v procese privatizácie štátnych podnikov.

Severné Macedónsko

Posledná z vybraných krajín dosiahla v BTI (Bertelsmann Stiftung, 2024e) najnižšie skóre v rovnakých oblastiach ako predošlé dve balkánske krajiny. Keďže všetky tri krajiny sú si geograficky, kultúrne aj historicky veľmi blízke, ide o pomerne neprekvapivý fakt. V socioekonomickej úrovni, celkovej ekonomickej výkonnosti a udržateľnosti obdržalo Severné Macedónsko 6 bodov z 10. Hodnotenie socioekonomickej úrovne ovplyvnila miera chudoby v krajine, ktorá bola, podľa posledných dostupných dát 21,8%. V krajine prevláda aj pomerne výrazná rodová nerovnosť, ktorú podporuje zaužívaný model rodiny, v ktorom sa má žena starať o domácnosť a výchovu detí. Pri celkovej ekonomickej výkonnosti boli body udelené po zohľadnení vývoja hlavných makroekonomických ukazovateľov, ktoré sme bližšie opísali v predošlej kapitole. Nižšie skóre indikátora sledujúceho udržateľnosť získala krajina kvôli pretrvávajúcim nedostatkom v ochrane životného prostredia, ako napríklad vysoké znečistenie vzduchu vo väčších mestách.

Podobne ako bolo spomenuté v predošlých častiach práce, aj Európska komisia (Európska komisia, 2023d) identifikuje ako veľkú slabosť macedónskej ekonomiky jej vysokú mieru otvorenosti. Závislosť na dovážaných vstupoch robí hospodárstvo zraniteľným voči vonkajším šokom. Tlaky zhoršuje nízka produktivita, ktorá čiastočne vyplýva z nedostatku zručností a z pomalého zavádzania inovácií a nových technológií.

Negatívny vplyv na macedónsku ekonomiku má aj zložitý právny rámec a regulačné prostredie. Môžeme konštatovať, že prístup vlády k zjednodušovaniu podnikateľského prostredia nie je dostatočne systematický a dôsledný.

Neformálna ekonomika je jednou z hlavných prekážok rozvoja podnikateľského prostredia. Podľa odhadov predstavuje až 38 % HDP. Neformálny sektor v krajine má rôzne formy, z ktorých najvýraznejšie sú neregistrovaná práca a čiastočne nedeklarované mzdy.

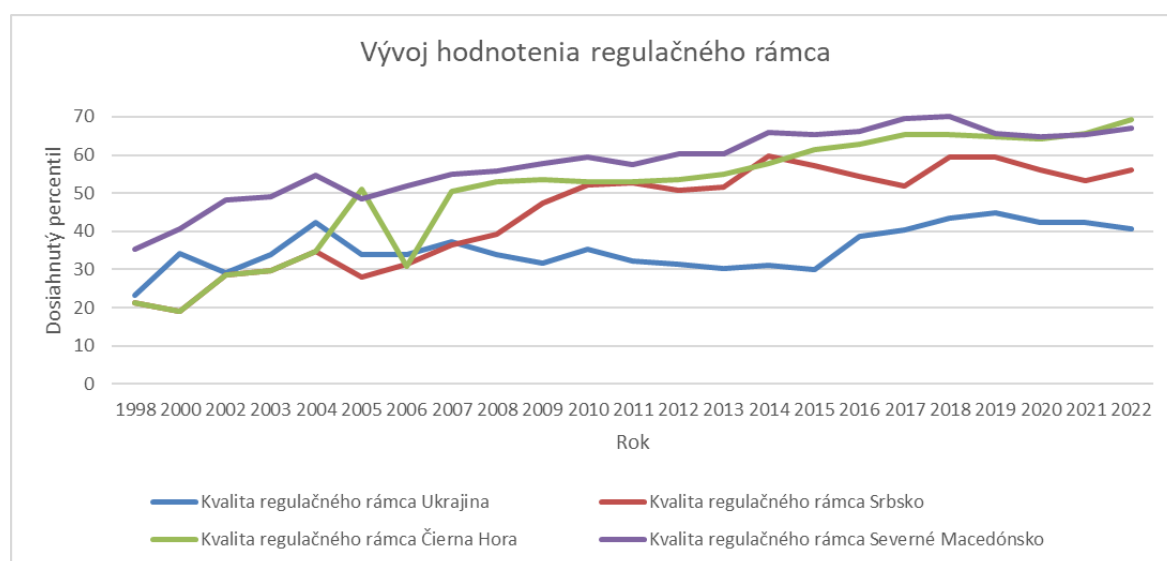
Podiel verejného sektora na hospodárstve je v Severnom Macedónsku nízky, pričom v roku 2022 bolo 15 spoločností v úplnom vlastníctve štátu a 38 spoločností v čiastočnom vlastníctve štátu. Celková hodnota štátneho vlastníctva v podnikoch sa nezmenila a predstavovala približne 10 % HDP. V súčasnosti sa neplánuje ďalšia privatizácia.

Zhrnuté odporúčania pre Severné Macedónsko sú:

- Prijímať opatrenia na potlačenie neformálnej ekonomiky, najmä v oblasti trhu práce.
- Zjednodušenie právneho a regulačného rámca, zníženie administratívnej záťaže.
- Zlepšiť oblasť aktívnych opatrení na trhu práce, pre dosiahnutie vyššej zamestnanosti žien a ohrozených skupín
- Prijat' legislatívu, ktorá by obmedzila zdroje znečistenia životného prostredia.

Vďaka analýze dokumentov Európskej komisie a Bertelsmann Transformation Index môžeme konštatovať, že výraznými bariérami v ďalšom rozvoji vybraných ekonomík je rigidnosť regulačného rámca, nižšia vymožitelnosť práva a vysoká miera korupcie. Rozhodli sme sa preto využiť databázu Worldwide Governance Indicators (The World Bank, 2024a), na to aby sme zhodnotili, ako sa vybrané krajiny zlepšujú, respektíve zhoršujú v spomínaných oblastiach.

Graf 1 Vývoj hodnotenia regulačného rámca

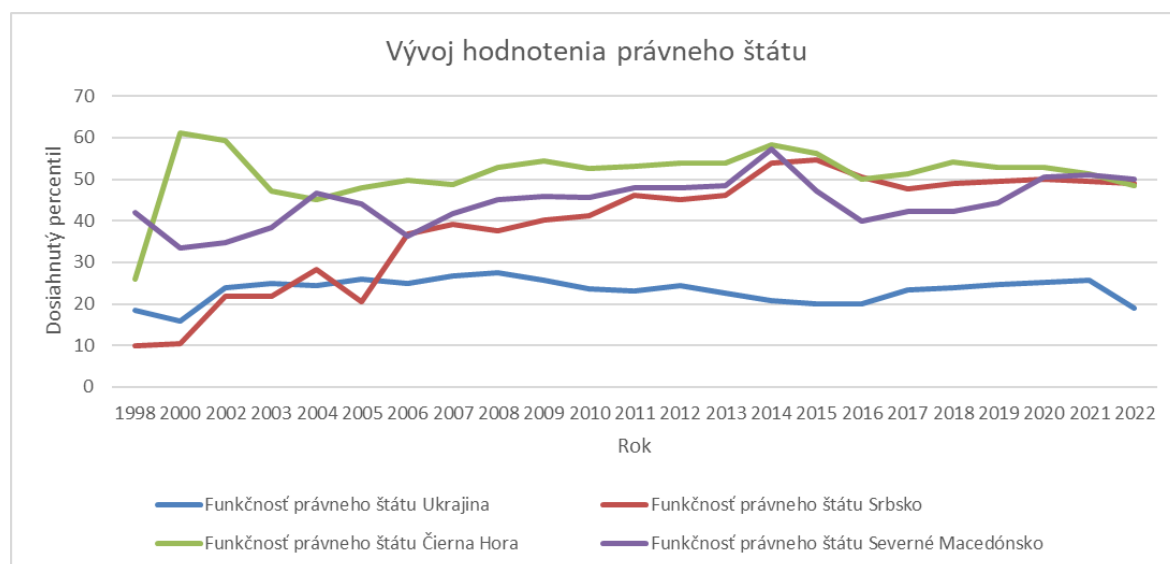

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (The World Bank, 2024a)

Na vyššie uvedenom grafe môžeme vidieť ako sa vyvíjal indikátor hodnotiaci regulačný rámec. Na začiatku pozorovaného obdobia dosahovala Ukrajina percentil 23,4; Srbsko 21,2; Severné Macedónsko 35,3. Pri Čiernej Hore tento údaj chýbal, keďže však do roku 2006 tvorila spoločný štát so Srbskom, rozhodli sme sa pridelit' Čiernej Hore rovnaký percentil (21,2). Najvyšší percentil v prvom roku sledovaného obdobia dosiahlo Severné

Macedónsko, najnižší Srbsko a Čierna Hora. Za takýmto umiestnením je pravdepodobne fakt, že do roku 2000 fungoval v Juhoslovanskej zväzovej republike diktátorský režim Slobodana Miloševića, v ktorom ekonomické reformy neboli prvoradou agendou. Macedónsko, ako slobodná krajina, teda dokázalo počas deväťdesiatych rokov viac reformovať svoj regulačný rámec. V Ukrajine vidíme pomerne veľký skok v hodnotení okolo roku 2000, ktorý je spôsobený reformnými procesmi v tomto období. Krajiny západného Balkánu zlepšovali svoju pozíciu rýchlejšie ako Ukrajina, pričom Ukrajina dosahuje momentálne nižší percentil ako v roku 2004. Ďalej môžeme konštatovať, že pozícia vybraných krajín sa v sledovanom období (1998-2022) výrazne zlepšila, no v posledných rokoch skôr stagnuje.

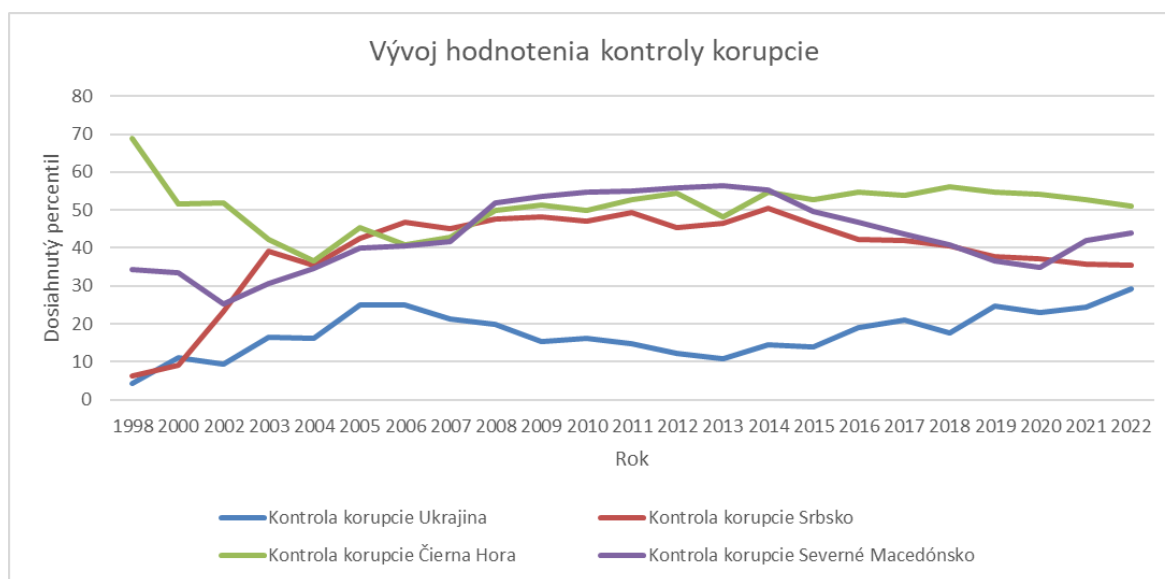
Graf 2 Vývoj hodnotenia právneho štátu

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (The World Bank, 2024a)

Pri krajinách západného Balkánu môžeme, v rámci hodnotenia fungovania právneho štátu, pozorovať zlepšenie postavenia. K naozaj výraznému posunu došlo pri Srbsku a Čiernej Hore. Severné Macedónsko svoju pozíciu od roku 1998 zlepšilo, avšak nejde o tak markantný rozdiel medzi počiatkom a koncom sledovaného obdobia, ako pri zvyšných dvoch balkánskych krajinách. Ukrajine sa v priebehu rokov darilo svoju pozíciu zlepšovať, avšak musíme konštatovať, že z celkového pohľadu išlo len o veľmi mierne posuny. V dnešnej dobe dosahuje Ukrajina približne rovnaký percentil ako v roku 1998, teda len niečo málo cez 18% krajín v rebríčku má horší stav právneho štátu. Ak sa pozrieme na obdobie posledných desiatich rokov, vidíme, že krajinám sa nedarí zlepšovať funkčnosť právneho štátu, práve naopak viaceré svoje postavenie za toto obdobie zhoršili.

Graf 3 Vývoj hodnotenia kontroly korupcie

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (The World Bank, 2024a)

V roku 1998 patrila Ukrajina a Srbsko, z hľadiska kontroly korupcie, medzi najhoršie krajiny na svete. V sledovanom období krajiny svoje postavenie zlepšili, avšak pri pohľade na obdobie posledných desiatich rokov môžeme vidieť pozitívny posun len v prípade Ukrajiny. Srbsko, Čierna Hora a Severné Macedónsko svoju pozíciu zhoršili. Relatívne nízke percentily vybraných krajín jasne ukazujú, že kontrola korupcie je jedna z oblastí, na ktorej musia aktívne pracovať.

Po analýze uvedených indikátorov môžeme konštatovať, že Ukrajina, Srbsko, Čierna Hora a Severné Macedónsko sa z dlhodobého hľadiska v týchto oblastiach zlepšujú, no v posledných rokoch nezaznamenali výrazný posun. V niektorých, ako napríklad kontrola korupcie, sa dokonca zhoršili. Môžeme tak potvrdiť závery Európskej komisie, že regulačný rámec, funkčnosť právneho štátu, či potieranie korupcie stále predstavujú výrazne bariéry integrácie.

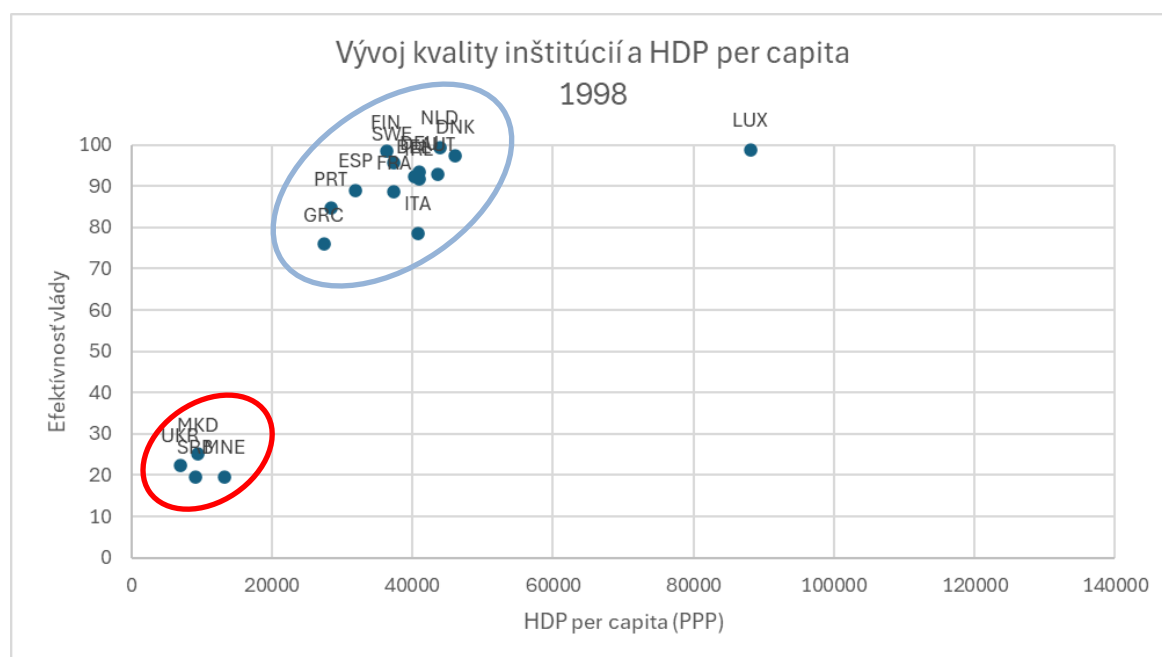
3.3 Vzťah medzi kvalitou inštitúcií a ekonomickou úrovňou

V predošlej kapitole sme uviedli nízku kvalitu inštitúcií ako výraznú bariéru vstupu vybraných krajín do Európskej únie. V nasledujúcej kapitole, na základe dát z databáz World Development Indicators (The World Bank, 2024b) a Worldwide Governance Indicators (The World Bank, 2024a), overíme, ako silná väzba je medzi kvalitou inštitúcií a samotnou ekonomickou úrovňou krajiny, vyjadrenou v HDP na obyvateľa.

Prvým krokom, ktorý sme pri tomto výskume realizovali, bol výpočet korelačného koeficientu pre kvalitu inštitúcií, vyjadrenú indikátorom efektívnosť vlády a výšku HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily. Dáta vstupujúce do výpočtu boli za rok 2022. Silu korelácie medzi týmito znakmi sme skúmali na štatistickom súbore, do ktorého sme zaradili všetky krajiny Európy, pre ktoré boli dostupné dáta v uvedených databázach. Korelačný koeficient týchto dvoch znakov mal hodnotu 0,778. To značí silnú pozitívnu koreláciu kvality inštitúcií a výšky HDP na obyvateľa. Môžeme potvrdiť predpoklad, že čím vyššia je kvalita inštitúcií, tým je vyššia ekonomická úroveň krajiny.

Ďalej sme sa rozhodli zúžiť štatistický súbor na vybrané krajiny, skúmané v našej práci a krajiny EU15. Ako aj pri predošlej analýze, aj teraz sme pracovali s efektívnosťou vlády a výškou HDP na obyvateľa. V tomto prípade sme sledovali vývoj v čase, porovnaním roku 1998 a 2022. Výsledky sú nasledovné.

Graf 4 Vývoj kvality inštitúcií a HDP na obyvateľa (1998)

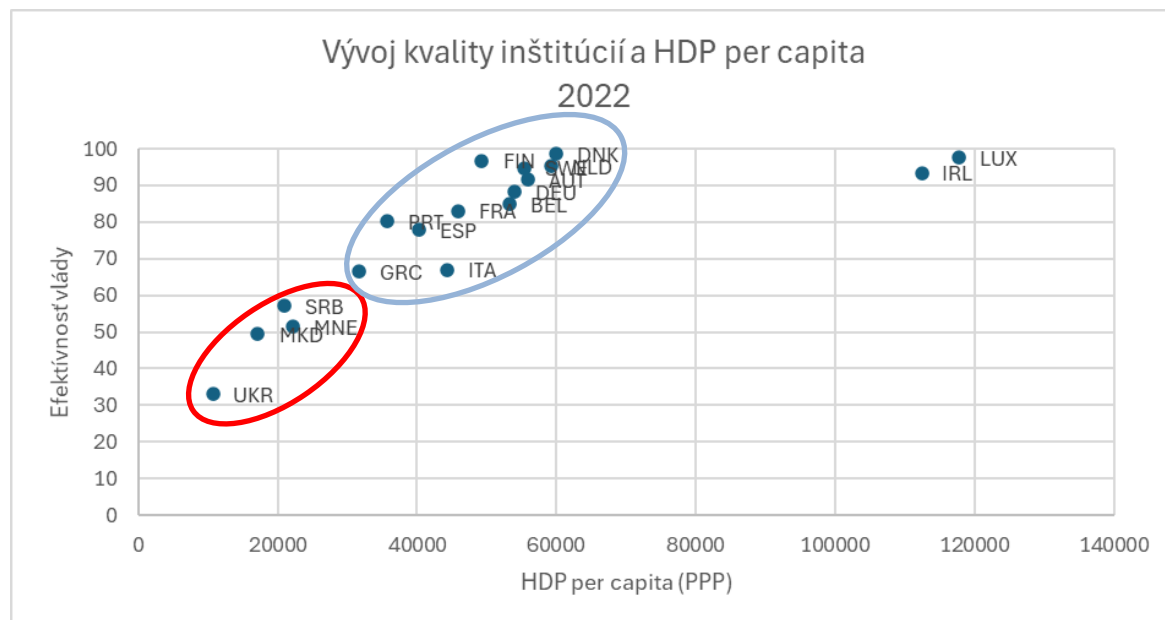

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát World Bank

Na základe grafickej analýzy môžeme vidieť, že vybrané krajiny (červený ovál) výrazne zaostávali v oboch sledovaných parametroch. Srbsko a Čierna Hora dosahovali percentil 19,67, Ukrajina 22,4 a Severné Macedónsko 25,14. Hrubý domáci produkt na obyvateľa v týchto krajinách, s výnimkou Čiernej Hory, nedosahoval ani 10 000 dolárov. Ak sa zameriame na oblasť vyznačenú modrým oválom, vidíme, že efektívnosť vlád EU15 bola medzi najlepšími spomedzi meraných krajín.

Už pri zbežnom preskúmaní grafu môžeme vidieť, že krajiny s lepšou efektívnosťou vlády dosahujú vyššie HDP na obyvateľa.

Graf 5 Vývoj kvality inštitúcií a HDP na obyvateľa (2022)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát World Bank

Náš predpoklad sa opäť potvrdzuje aj s dátami za rok 2022. Vidíme, že za sledované obdobie vybrané krajiny, vyznačené červeným oválom, zlepšili svoje postavenie v rámci efektívnosti vlády, ako aj v dosiahnutom HDP na obyvateľa. Záver, že vyššia kvalita inštitúcií je spojená s vyššou ekonomickou úrovňou nám potvrdzuje aj prípad Ukrajiny, kde sa efektívnosť vlády zlepšila najmenej, pričom dosahuje aj najnižšie HDP na obyvateľa spomedzi vybraných krajín.

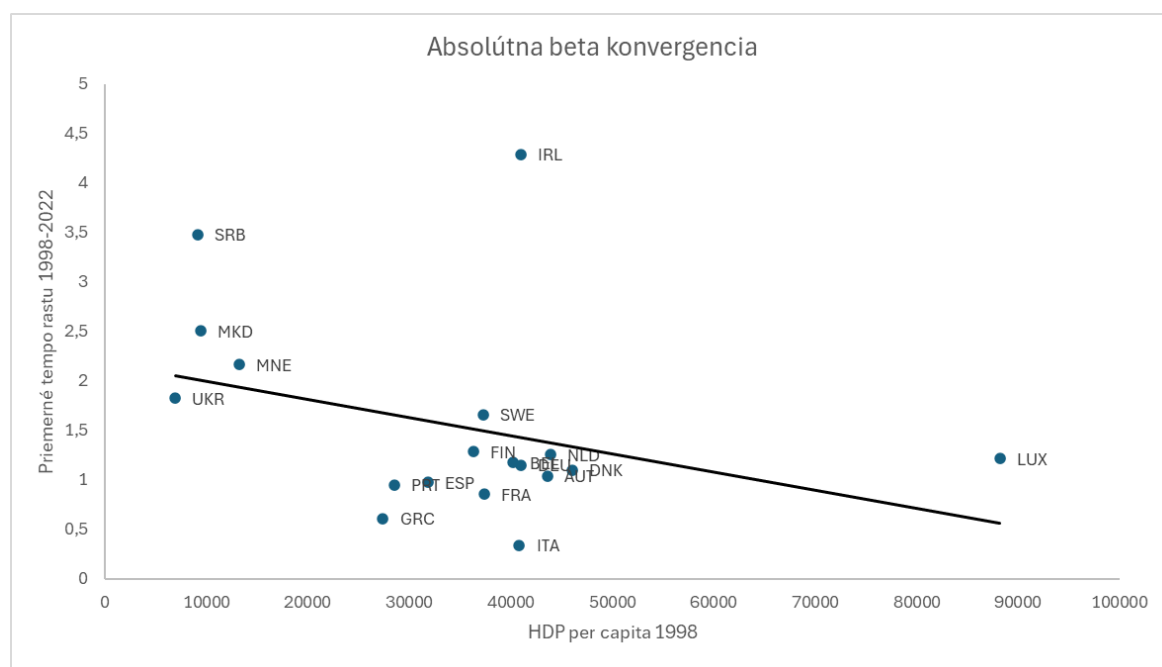
Z výskumu vyplynul zaujímavý fakt, že väčšina krajín EU15 svoj percentil v rámci efektívnosti vlády zhoršila. Krajiny EU15, ktoré si udržali vysoký percentil efektívnosti vlády, respektíve ho znížili najmenej, rástli viac ako krajiny, ktoré efektívnosť vlády znížili výraznejšie. Dokazuje nám to väčšie rozptýlenie krajín EU15 na grafe.

Na základe vykonanej analýzy teda vyplýva, že vyššia kvalita inštitúcií, v našom prípade vyjadrená efektívnosťou vlády, je spojená s vyššou ekonomickou úrovňou. Ak krajina zvýšila svoju pozíciu z hľadiska efektívnosti vlády, spravidla sa zvýšil aj hrubý domáci produkt. Platí v tomto prípade priamoúmerný rast, teda čím viac sa zlepšili inštitúcie, tým viac sa zlepšila ekonomická úroveň krajiny.

3.4 Konvergenca ekonomickej výkonnosti vybraných krajín

Posledná časť výskumu sa venuje analýze konvergenzie Ukrajiny, Srbska, Čiernej Hory a Severného Macedónska ku krajinám EU15 a krajinám bývalého východného bloku, ktoré prešli transformáciou a vstúpili do Európskej únie. Konkrétne sa budeme venovať bližšie absolútnej beta konvergencii a sigma konvergencii. Opäť využijeme dáta z databáz Svetovej banky, ako pri analýze korelácie v predošlej kapitole. Túto časť sme sa rozhodli zaradiť do výskumu najmä preto, aby sme zistili, či sa krajiny aspirujúce na vstup do EÚ približujú ekonomickej úrovni vyspelých európskych krajín (EU15) a krajín, ktoré prešli transformáciou z plánovaného hospodárstva.

Graf 6 Absolútna beta konvergenca

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát World Bank

Koncept absolútnej beta konvergenzie hovorí o tom, že ekonomiky chudobnejších krajín by mali rásť rýchlejšie ako tie bohatšie. Táto teória berie do úvahy Solowov model ekonomického rastu a predpokladá, že bohatšie krajiny sú bližšie ich stálemu stavu a preto sa tempo ich rastu znižuje. Ako môžeme vidieť na grafe 6, absolútna beta konvergenca sa jasne potvrdila. Srbsko, Čierna Hora, Severné Macedónsko a Ukrajina, krajiny s najmenším HDP na obyvateľa v našom súbore, dosahovali väčšie priemerné tempo rastu, ako krajiny s najvyšším HDP na obyvateľa. Môžeme teda konštatovať, že chudobnejšie krajiny rastli rýchlejšie ako bohatšie.

Ďalej sme sa rozhodli preskúmať, či platí sigma konvergencia. Prítomnosť sigma konvergenzie môžeme potvrdiť ak disperzia reálneho HDP na obyvateľa v pozorovanej skupine ekonomík klesá.

Tabuľka 3 Sigma konvergencia vybraných krajín a EU15

Krajina	1998 HDP per capita, PPP	2022 HDP per capita, PPP
Ukrajina	6 956,40 USD	10 731,44 USD
Srbsko	9 196,05 USD	20 885,75 USD
Čierna Hora	13 236,00 USD	22 108,58 USD
Severné Macedónsko	9 460,99 USD	17 128,64 USD
Belgicko	40 252,47 USD	53 287,15 USD
Holandsko	43 933,57 USD	59 249,17 USD
Luxembursko	88 185,80 USD	117 746,99 USD
Dánsko	46 096,37 USD	59 935,12 USD
Nemecko	41 022,61 USD	53 969,63 USD
Fínsko	36 293,39 USD	49 275,15 USD
Francúzsko	37 409,40 USD	45 904,41 USD
Grécko	27 415,51 USD	31 704,43 USD
Írsko	41 057,59 USD	112 445,42 USD
Taliansko	40 844,75 USD	44 292,19 USD
Rakúsko	43 597,89 USD	55 867,18 USD
Portugalsko	28 525,52 USD	35 767,72 USD
Španielsko	31 875,64 USD	40 223,01 USD
Švédsko	37 286,10 USD	55 359,34 USD
Priemerná hodnota	34591,45	49215,63
Štandardná odchýlka	18161,94	27570,96
Variačný koeficient v %	52,50%	56,02%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát World Bank

Vychádzajúc z tabuľky 3 vidíme, že medzi Ukrajinou, Srbskom, Čiernou Horou a Severným Macedónskom nedochádza k sigma konvergencii, keďže za sledované obdobie sa variačný koeficient zvýšil z 52,5% v roku 1998 na 56,02% v roku 2022. Disperzia reálneho HDP teda neklesala, práve naopak.

Iná situácia nastáva ak pozorujeme homogénnejší súbor krajín, vid' tabuľka 4. Ak budeme skúmať sigma konvergenciu vybraných krajín s krajinami bývalého východného bloku, v ktorých prebehla transformácia a podarilo sa im integrovať do štruktúr Európskej únie, zistíme, že variačný koeficient poklesol. Kým v roku 1998 dosahoval 33,15% v roku 2022 to bolo 29,1%. Môžeme teda uviesť, že ak sú v súbore homogénnejšie krajiny, dochádza k sigma konvergencii, teda disperzia reálneho HDP klesá.

Tabuľka 4 Sigma konvergencia vybraných krajín a štátov, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004

Krajina	1998 HDP per capita, PPP	2022 HDP per capita, PPP
Ukrajina	6 956,40 USD	10 731,44 USD
Srbsko	9 196,05 USD	20 885,75 USD
Čierna Hora	13 236,00 USD	22 108,58 USD
Severné Macedónsko	9 460,99 USD	17 128,64 USD
Slovensko	15 497,15 USD	33 176,18 USD
Česko	23 597,30 USD	41 052,33 USD
Poľsko	14 629,20 USD	37 706,61 USD
Maďarsko	17 925,73 USD	35 356,78 USD
Slovinsko	24 151,54 USD	41 015,23 USD
Rumunsko	11 894,86 USD	32 495,69 USD
Chorvátsko	17 705,58 USD	34 302,11 USD
Bulharsko	10 849,61 USD	26 961,11 USD
Lotyšsko	11 751,74 USD	32 992,45 USD
Litva	13 317,94 USD	39 955,34 USD
Estónsko	16 332,82 USD	37 711,82 USD
Priemerná hodnota	14433,53	30905,34
Štandardná odchýlka	4784,12	8993,22
Variačný koeficient v %	33,15%	29,10%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa dát World Bank

Vo výskume sme sa zamerali primárne na slabé miesta spojené s inštitúciami jednotlivých krajín. Pearsonov koeficient pre vzťah efektívnosti vlády a výšky HDP na obyvateľa nám vyšiel 0,778, čo predstavuje silnú koreláciu týchto znakov. Po analýze sme došli k záveru, že krajiny, ktoré mali vyššiu efektívnosť vlády, mali aj vyššie HDP na obyvateľa. V rámci práce sme skúmali, či dochádza k absolútnej beta konvergencii a sigma konvergencii. Absolútna beta konvergencia sa potvrdila, no záver sigma konvergence bol závislý od pozorovanej vzorky krajín. Pri skúmaní konvergence vybraných krajín a EU15 nedochádzalo k sigma konvergencii, no pri vybraných krajinách a štátoch, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004 sa sigma konvergencia potvrdila.

V tejto oblasti je stále priestor pre ďalší výskum. Kvalita inštitúcií nie je jedinou bariérou vstupu Ukrajiny, Srbska, Čiernej Hory a Severného Macedónska do EÚ, no považovali sme ju za najhlavnejšiu, keďže slabé miesta v inštitúciách ovplyvňujú celý systém fungovania krajiny.

ZÁVER

Nosnou témou tejto bakalárskej práce bolo zhodnotenie hospodárstva, respektíve transformačného procesu Ukrajiny, Srbska, Čiernej Hory a Severného Macedónska, pričom z tohto zhodnotenia mali byť vyvedené závery, ktoré by definovali bariéry vstupu spomenutých krajín do EÚ. Na splnenie stanovených cieľov sme realizovali výskum, po ktorého ukončení môžeme konštatovať, že sme úspešne tieto bariéry identifikovali.

Z realizovaného výskumu vyplynulo, že krajiny výrazne zaostávajú v kvalite inštitúcií. Nízka vymožitelnosť práva, vysoká miera korupcie a silný vplyv neformálnej ekonomiky stále udržujú tieto krajiny v pasci spontánnej transformácie. Spomenuté problémy spôsobujú výraznú deformáciu celkového ekonomického systému, či už ide o oblasť verejnej správy, podnikateľského prostredia alebo funkčnosť právneho štátu. Práca sa zaoberala najmä kvalitou inštitúcií vyjadrenú ukazovateľmi – kvalita regulačného rámca, funkčnosť právneho štátu, kontrola korupcie a efektívnosť vlády. Pri sledovaní vývoja týchto ukazovateľov v čase sme došli k záveru, že krajiny sa z celkového pohľadu zlepšili, no za posledných 10 rokov nezaznamenali výraznejší posun, či dokonca svoje postavenie zhoršili. Pre krajiny západného Balkánu predstavuje najväčšiu výzvu, spomedzi sledovaných indikátorov, kontrola korupcie. Pri Ukrajine to je funkčnosť právneho štátu, ktorá sa od začiatku Rusko-Ukrajinského konfliktu výrazne znížila. Ak by sme mali na základe spomenutých indikátorov zhodnotiť celkový potenciál vybraných krajín, najlepšie hodnotenie by získala Čierna Hora, po nej by nasledovalo Severné Macedónsko, Srbsko a Ukrajina.

V ďalšej časti výskumu sme vďaka štatistickým metódam zistili, že vzťah medzi efektívnosťou vlády a ekonomickou úrovňou krajiny, vyjadrenou pomocou HDP na obyvateľa, je pomerne silný. Krajiny, ktoré dosahovali vyšší percentil hodnotenia efektívnosti vlády, spravidla dosahovali vyššiu ekonomickú úroveň. Tento fakt sa nám potvrdil aj pri komparácii dvoch časových období. V závere výskumnej časti bola realizovaná analýza, ktorou sme overili, či sa vybrané krajiny západného Balkánu a Ukrajiny približujú ekonomickej úrovni krajín EU15 a krajín, ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004. Záver tohto skúmania bol, že rozdiely v HDP sa medzi vybranými krajinami a EU15 prehĺbili, no dochádzalo ku konvergencii s bývalými socialistickými štátmi, ktorým sa podarila integrácia do európskych štruktúr. Rozhodli sme sa tiež preskúmať, či bola v našom prípade platná absolútna beta konvergencia. Došli sme k záveru, že chudobnejšie krajiny rástli rýchlejšie ako tie bohaté, absolútna beta konvergencia sa tak potvrdila.

Môžeme teda skonštatovať, že v práci sa nám podarilo naplniť čiastkové ciele, ktoré viedli k splneniu hlavného cieľa našej práce, a síce nájsť slabé miesta ekonomík aspirujúcich na vstup do Európskej únie.

BIBLIOGRAFIA

FUKUYAMA, Francis. "The End of History?". In *The National Interest* [online]. Washington D.C.: Center for the National Interest, 1989, roč. 4, č. 16, s. 3-18. ISSN 08849382. Dostupné na <https://pages.ucsd.edu/~bslantchev/courses/pdf/Fukuyama%20-%20End%20of%20History.pdf>

ASLUND, Anders - DJANKOV, Simeon. *The Great Rebirth: Lessons from the Victory of Capitalism over Communism*. 1. vyd. Washington D.C. : Peterson Institute for International Economics, 2014. 320 s. ISBN 9780881326970.

BERTELSMANN STIFTUNG. *BTI 2024 Country Report: Montenegro* [elektronický zdroj]. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2024d. 43 s. [cit. 2024-04-16]. Dostupné na https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_MNE.pdf

BERTELSMANN STIFTUNG. *BTI 2024 Country Report: North Macedonia*. [elektronický zdroj]. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2024e. 40 s. [cit. 2024-04-16]. Dostupné na https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_MKD.pdf

BERTELSMANN STIFTUNG. *BTI 2024 Country Report: Serbia* [elektronický zdroj]. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2024c. 42 s. [cit. 2024-04-15]. Dostupné na https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_SRB.pdf

BERTELSMANN STIFTUNG. *BTI 2024 Country Report: Ukraine* [elektronický zdroj]. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2024b. 47 s. [cit. 2024-04-15]. Dostupné na https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_UKR.pdf

BERTELSMANN STIFTUNG. BTI TRANSFORMATION INDEX: Methodology. In *BTI TRANSFORMATION INDEX*. [Online]. [cit. 2024-04-15]. 2024a. Dostupné na <https://bti-project.org/en/methodology>

DALLANG, Bruno - ROSEFIELD, Steven. *Transformation and Crisis in Central and Eastern Europe: Challenges and prospects* [elektronický zdroj]. 1. vyd. Londýn : Routledge, 2016. 304 s. [cit. 2024-03-13]. ISBN 9781315754819

EURACTIVE. Európska únia: Rozširovanie. In *Európska únia(Euractive Slovensko)*. [Online]. [cit. 2024-02-07]. 2019. Dostupné na <https://www.europskaunia.sk/rozsirovanie>

EURÓPSKA KOMISIA. *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT: Montenegro 2023 Report* [elektronický zdroj]. Brusel : Európska komisia, 2023c. 142 s. [cit. 2024-04-22]. Dostupné na https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/e09b27af-427a-440b-a47a-ed5254aec169_en?filename=SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT: North Macedonia 2023 Report* [elektronický zdroj]. Brusel : Európska komisia, 2023d. 127 s. [cit. 2024-04-22]. Dostupné na https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/28a9322a-3f18-434e-89d2-0890c90b2f96_en?filename=SWD_2023_693%20North%20Macedonia%20report.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT: Serbia 2023 Report* [elektronický zdroj]. Brusel : Európska komisia, 2023b. 159 s. [cit. 2024-04-21]. Dostupné na https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/9198cd1a-c8c9-4973-90ac-b6ba6bd72b53_en?filename=SWD_2023_695_Serbia.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT: Ukraine 2023 Report* [elektronický zdroj]. Brusel : Európska komisia, 2023a. 151 s. [cit. 2024-04-21]. Dostupné na https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu: Chapters of the acquis. In *neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu*. [Online]. [cit. 2024-02-10] 2012. Dostupné na https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en?prefLang=sk.

BUGAJSKI, Janusz. Facing the Future: The Balkans to the Year 2010. In *ZEI Discussion Papers:2001* [Online]. Bohn : Center For European Integration Studies, 2001, roč. 4, č. 86, s. 3-71. [cit. 2024-04-11] ISSN 1435-3288. Dostupné na https://aei.pitt.edu/211/1/dp_c86_bugajski.pdf

FIALA, Petr - PITROVÁ, Markéta. *Evropská unie*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 743 s. ISBN H0-7325-015-2.

GORBAČOV, Michail Sergejevič. *Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a pre celý svet*. 1. vyd. Bratislava : Pravda, 1987. s. 288. ISBN 075-027-87.

CHABANNA, Marharyta. Government's policy during the financial crisis of 2008-2009 in Ukraine: mitigating the social impact of economic recession. In *Facta Simonidis* [Online]. Zamość : Akademia Zamojska, 2016, roč. 9, č. 1, s. 191-202. [cit. 2024-04-15]. ISSN 1899-3109. Dostupné na <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d7b2960e-5ade-49a4-a640-163e1376b390?q=bwmeta1.element.cejsh-66559116-ab44-421a-9f3a-237f9e2630fb;10&qt=CHILDREN-STATELESS>

MORVAY, Karol. *Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska* [elektronický zdroj]. 1. vyd. Bratislava : REPRO-PRINT BRATISLAVA, 2005. 330 s. s. 7-26. [cit. 2024-01-26]. ISBN 80-7144-143-0. Dostupné na https://ekonom.sav.sk/uploads/journals/31_transekonom.pdf

OECD. *Unleashing the Transformation Potential for Growth in the Western Balkans* [elektronický zdroj]. Paríž : OECD South East Europe Division, 2019. 250 s. [cit. 2024-04-15]. Dostupné na [https://www.oecd.org/south-east-europe/programme/Unleashing the Transformation potential for Growth in WB.pdf](https://www.oecd.org/south-east-europe/programme/Unleashing_the_Transformation_potential_for_Growth_in_WB.pdf)

OKÁLI, Ivan. Zhodnotenie doterajších výsledkov transformačného procesu v slovenskej ekonomike, náčrt jeho otvorených problémov a ďalšieho postupu z hľadiska úloh hospodárskej politiky. In *Expertízne štúdie, č. 31*. Bratislava : Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 1999.

PETRESKI, Marjan. The Economic Transition of Macedonia. In *Macedonia's Long Transition: From Independence to the Prespa Agreement and Beyond* [Online]. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. s. 77-94. [cit. 2024-04-11]. ISBN 3031207726

POZNANSKI, Kazimierz Z. Post-Communist Transition As Institutional Disintegration: Explaining the Regional Economic Recession. In *Acta Oeconomica* [Online]. Budapešť : Akadémiai Kiadó, 1999. roč. 50, č. 1, s. 1-36. [cit. 2024-01-26]. ISSN 0001-6373. Dostupné na https://real-j.mtak.hu/8811/1/Acta_Oeconomica_1999_1_2.pdf

ROLAND, GÉRARD. *Transition and economics: Politics, markets, and firms* [elektronický zdroj]. 1. vyd. Cambridge : Mass: MIT Press, 2004. 430 s. [cit. 2024-01-23]. ISBN 9780262681483. Dostupné na https://www.researchgate.net/publication/227458508_Transition_and_Economics_Politics_Markets_and_Firms

ŠTIBLAR, Franjo. *ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT IN POST YUGOSLAV COUNTRIES* [elektronický zdroj]. Washington D.C. : Wilson Center - Global Europe Program , 2013. 32s. [cit. 2024-04-11]. Dostupné na [https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/Franjo Stiblar W WICS.docx.pdf](https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/Franjo_Stiblar_WWICS.docx.pdf)

LUKŠIĆ, Igor - KATNIĆ, Milorad. The Making of a State: Transition in Montenegro. In *Cato Journal* [Online]. Washington, D.C. : Cato Institute, 2016, roč. 36, č. 3, s. 689-709. [cit. 2024-04-11]. Dostupné na <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/2016/9/cj-v36n3-12.pdf>

THE WORLD BANK. The World Bank - Databank: Worldwide Governance Indicators. In *The World Bank* [Online]. 2024a. [cit. 2024-04-27] Dostupné na <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>

THE WORLD BANK. The World Bank - Databank: World Development Indicator. In *The World Bank* [Online]. 2024b. Dostupné na <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>.

ŠVEJNAR, Jan. Transition Economies: Performance and Challenges. In *Journal of Economic Perspectives* [Online]. American Economic Associations, 2002, roč. 16, č. 1, s. 3-28. [cit. 2024-01-26]. Dostupné na <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/0895330027058>

ÚRAD PRE VYDÁVANIE PUBLIKÁCIÍ EURÓPSKEJ ÚNIE. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/1529 z 15. septembra 2021, ktorým sa zriaďuje nástroj predvstupovej pomoci (IPA III). In *EUR-Lex* [Online]. 2021. [cit. 2024-02-10]. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A32021R1529>

ÚRAD PRE VYDÁVANIE PUBLIKÁCIÍ EURÓPSKEJ ÚNIE. Zmluva o Európskej únii. In *EUR Lex* [Online]. 2020. [cit. 2024-02-10]. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=LEGISSUM%3A114536>

ÚRAD PRE VYDÁVANIE PUBLIKÁCIÍ EURÓPSKEJ ÚNIE. Zmluva o Európskej únii – pripojenie k EÚ: EUR-Lex. In *EUR-Lex* [Online]. 2020. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=legisum%3A114536>

UVALIĆ, Milica. Insights from a Transition Economy: The Case of Serbia. In *IEG Distinguished Lecture* [Online]. Dillí : Institute of Economic Growth, 2011, č. 4, s. 5-39. [cit. 2024-04-11]. Dostupné na https://www.researchgate.net/publication/322293154_Insights_from_a_Transition_Economy_The_Case_of_Serbia

VIDOVÁ, Jarmila. *Hospodárska politika Európskej únie*. Bratislava : EKONÓM, 2022, s. 333. ISBN 978-80-225-4935-6.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Ukrajiny (2004-13)

Príloha č. 2: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Ukrajiny (2014-22)

Príloha č. 3: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Srbska (2004-2013)

Príloha č. 4: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Srbska (2014-2022)

Príloha č. 5: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Čiernej Hory (2004-2013)

Príloha č. 6: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Čiernej Hory (2014-2022)

Príloha č. 7: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Severného Macedónska (2004-2013)

Príloha č. 8: Prehľad makroekonomických ukazovateľov Severného Macedónska (2014-2022)